

Mesail.

Üç Aylık Düşünce Dergisi • Sayı 1 • Yaz 2019

Dosya Konusu:
Yorgunluk Toplumu

Yayın Kurulu

Abdullah Yasir Atalan

Abdullah Yusuf Kabaoğlu

Abdullah Eren

Ahmet Utku Akbıyık

Arif Erbil

Hüseyin Emre Sayıcı

Muhammed Bedrettin Toprak

M.Nurullah Güleç

Selim Yaman

Kapak Tasarımı

Muhammed Ali Sak

Grafik Tasarım

Muhammed Emre Turan

Kapak Resmi

Lily Furedi, Subway, 1934

İletişim:

mesail.org

mesaildergi@gmail.com

İçindekiler

•Yorgunluk Toplumunu Anlamak•

Abdullah Kabaoğlu, Hüseyin Emre Sayıcı, M. Nurullah Güleç

5

•Yorgunluğun Tababeti Ruhiyesi Üzerine•

Tuncay Sandıkçı

9

•Medyan Seçmen ve İki Adaylı Seçimler•

Ahmet Utku Akbıyık, Ahmet Bahadır Doğrul

12

•Tanrılı Tanrısızlık•

Saadettin Say

15

•Yapay Zeka ve İnsan Zekası•

Seda Akbıyık

18

•Kamusallığın Keyfi Dönüşümü•

Abdullah Eren

21

•Dijital Siyaset, Siyasi Dijital ve Dijital Siyasi Düzen•

Mehmet Efe Akengin

23

•Christchurch saldırısı özelinde “Yalnız Kurt Terörü”•

Abdullah Atalan, Muhammed Temim Hocaoglu

25

•Helal Turizm•

Harun Şencal

28

•Sahafılardan Süpermarketlere:

Okuma Biçimleri ve KitapKültüründe Değişim•

Muhammed Bedrettin Toprak

31

•Kitap Değerlendirmesi: “Restating Orientalism”•

Arif Erbil

34

•Biz•Kimiz•

İki asırdır süregelen iktisadi ve sosyal dönüşüm, hayatımızın en kılcak noktalarına nüfuz etti ve etmeye devam ediyor. Bu köklü dönüşümler, hukuktan siyasete, devletten topluma, aileden sosyal tabakalaşmaya kadar her alanda kendini gösteriyor. Bu dönüşümler sırasında nasıl bir noktaya geldiğimiz ve bundan sonra nasıl bir duruş sergileyeceğimiz soruları, bizleri fikriyatımızı ifade edebileceğimiz bir mecra oluşturmaya sevk etti.

Bugünün dünyasındaki Müslüman bireyler ve toplumlar olarak bilgiyle, siyasetle, iktisatla ve devletle olan ilişkimiz ne düzeyde ve nasıl olacak? Karşılaştığımız fırsatlar ve tehditler nelerdir? Hangi soruları ve sorunları gündemimizde tutmalı ve cevapları nerede aramalıyız? Birkaç asırdır coğrafyamız uleması ve münevverlerinin yanıt aradığı bu gibi esaslı soruları süreklilik içinde ve kendi bağlamımızda yeniden ele alıyoruz. Tartışılabilmiş fakat sonuca erdirilememiş meselelere büyük ve iddialı cevaplar değil fakat, esaslı, etraflı, ve araştırmaya dayalı katkılar yapmayı hedef ediniyoruz.

Bu dergi ile hedeflediğimiz diğer bir nokta, akademi ile sosyal hayat arasında bir platform oluşturmaktır. Sadece bir alanda ihtisaslaşmış kişilerin anlayabileceği metinler yazarak akademinin üstenci diline hapsolmek yerine; insanımıza ve akademide devam etme gayesinde olan genç dostlarımıza da hitap edecek şekilde bir üslup oluşturmaya hedefliyoruz. Araştırırken dikkatli ve önyargısız, düşünürken ve ifade ederken hür, yazarken ve yayınlarken esaslı olma şiarındaki bu oluşumda, akademik birikimi toplumsal ve popüler meselelere katkı sağlayacak şekilde kullanmayı arzuluyoruz.

Karşımızda duran, hatta içinde bulunduğumuz ve kendini farklı hallerle sürekli olarak yenileyen dinamik olguların ne olduğunu basite kaçmadan anlama ve açıklama zorunluluğu bizi bu projeye yönlendirdi. Hamasetten uzak bir ciddiyetle ve derinlikle bir meydan okumanın imkanlarını zorlama niyetindeyiz.

Yorgunluk Toplumunu Anlamak●

M.Nurullah Güleç*
Abdullah Kabaoğlu**
Hüseyin Emre Sayıcı***

Hayatın hızlanması çoğumuzun zaman zaman hissettiği bir fenomendir. Caddelerde daima bir yerlere yetişmeye çalışan insanların acelesine şaşırıp kaldığımız, kendimizi bu devinimden sıyrıp tefekkür etmeye çalıştığımız zamanları yine birçoğumuz yaşamışsındır. Bu durumu son iki yüzyıldır tecrübe ettiğimiz modern zamanın doğal bir sonucu olarak açıklamak bir hayli kolay. Peki ama son zamanlarda ne değişti de hepimizin bir anda aceleyle yapması gereken bir iş ortaya çıktı?

Belki, neden olarak, son yarım yüzyılda yaşamlarımızın en tenhasına kadar nüfuz eden küresel kapitalizmi, değişen üretim ilişkilerini veya teknolojiyi saymak aklımıza gelebilir. Ama bunların da arkasında yatan nihai sebeplerin üzerine düşündüğümüzde kolay cevapların pek de mümkün olmadığını görüyoruz. Bu durum aslında değişimin maruz kaldığımız dışsal, objektif koşullardan ziyade, içimizde, yani bizi benliğimizde gerçekleştirmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Yazımızda, modern bireyin içinden geçtiği bu psikolojik dönüşümü Byung-Chul Han'ın Yorgunluk Toplumu kitabını baz alarak irdelemeye çalışacağız.

Byung-Chul Han, Yorgunluk Toplumu kitabında insan öznesinin dış dünya ile kurduğu ilişki biçiminde vuku bulan değişimin izlerini sürüyor. Han'a göre, çağımız

kendisini önceleyen iki yüzyıllık modernlik deneyiminden ayrıştıran çok mühim bir kırılmaya sahne oldu: zamanımızın bireyi, disiplin öznesinden performans öznesine dönüştü. Bireyi 'şunu yapma', 'bu yasak' gibi buyruklarıyla sınırlandırarak disipline etmeye çalışan otorite figürleri yerlerini, durmadan daha fazlasını yapmasını dikte eden bir figüre-kendi benliğimize- bıraktı. Farklı mecralardan aşına olduğumuz 'Koş yoksa düşersin', 'Evet yapabilirsin!'(Yes you can!) gibi ifadelerde en çarpıcı temsilini gördüğümüz pozitif şiddet, sınırlayıcı otoritenin negatif şiddetinin yerini aldı. Tükenmişlik ve depresyonun bu kadar yaygınlaşması, bu şiddetin günümüzde ulaştığı boyutları ortaya koyan en bariz semptomu.

Bu yorgunluk, niteliği itibariyle, insanlık tarihinin her

döneminde var olan gündelik anlamıyla yorgunluktan oldukça farklı. Sokakta delicesine top oynayan bir çocuğun yorgunluğunu düşünelim, veya gün boyunca tarlasını süren bir çiftçinin akşam yorgunluğunu... Bireyin, yalnız başına, kendi içine gömüldüğü bir yorgunluk değil bu, yapılan iş ile arkadaşça ilişki kurulan, eşyayla barışık bir yorgunluk. Fakat günümüzde gark olduğumuz yorgunluk böyle bir yorgunluk değil; dinlenmeye olanak bırakmayan, insanın kendisinden yorulduğu bir tükenmişlik. Han, yorgunluğun bu yeni biçimini, disiplinin toplumundan performans toplumuna geçiş sürecinin merkezine konumlandırıyor. Bu kavramları daha iyi anlayabilmek için tarihi biraz geri sararak bunları meydana getiren tarihi kökenleri irdeleyelim.

Tarihi Arka Plan: Disiplin Toplumundan Performans Toplumuna Geçiş

Batıda aristokrasi ve dini otoritelere karşı isyan bayrağını açan modernitenin köhne addettiği eski toplumsal yapıyı değiştirme girişiminin arka planında, aydınlanma düşüncesinde neşvü nema bulan insan aklına derin inanç yatar. Aydınlanma felsefesinin en önemli figürü Kant meşhur “Aydınlanma Nedir?” isimli makalesinde bu süreci belîğ bir ifade ile insanlığın çocukluk çağından kurtularak akletmeye cüret etmesi olarak tarif eder.¹ Lakin Kant’ın yine aynı eserinde işaret ettiği üzere, insanlığın büluğa erişi sadece ferdi hürriyetler sahasını genişletmekle kalmadı. Bundan daha da önemlisi aynı zamanda hürriyet kavramının bir tanım dahilinde sınırlandırılarak bütünsel bir sistem inşa etme gayretini ifade etmektedir. Aklın ortaya koyduğu prensipler uyarınca ulaşılabilecek yeni toplumsal düzen, eskisinin yerini alacaktır. Modernite bu anlamıyla aslında kadim yapıların imhası neticesinde zihinsel ve toplumsal alanlarda ortaya çıkan muğlaklığın üstesinden gelme, kesin sınırların belirlendiği bir düzen üretme isteğidir.²

20.yy’ın başı itibarıyla yüzyıldan fazla bir süre merkezde Batı dünyası olmak üzere bütün dünyada aydınlanmacı anlayış zihinleri şekillendirmiş ve siyasi alanda da zemin kazanmıştı. Aydınlanmacı anlayışın elde ettiği bu kazanımlar silsilesi gerek Fransız ihtilali gibi geniş çaplı devrimlerle gerek demokrasiye yönelik atılan küçük reform hamleleriyle değişen ivmelerde devam etti. Fakat 20.yy’a gelindiğinde modern medeniyetin beşiği telakki edilen Kıta Avrupası’nda art arda patlak veren dünya savaşları, modern kültürlerdeki kurucu rolleriyle ön plana çıkan İtalya ve Almanya gibi ülkelerde halk desteğiyle başa geçen faşist ideolojiler ortaya çıkardı. Bunun yanında ana akım modernizme en etkili modern alternatifi sunan Marksizm’in başarısızlıkta Faşizmle muadil denemeleri bu iyimser tabloyu yerle yeksan

ederek, modern aklın bizi muhakkak daha ileriye taşıyacağını telkin eden ilerlemeci anlayış hakkında şüpheleri gün yüzüne çıkardı. Bu anlamda Marshall Berman’ı alıntılanarak komünizmin modernitenin en son yıkılan projesi olduğunu söyleyebiliriz.³ 1989’da Sovyetlerin yıkılması ile modernitenin hayatı katı sınırlara hapsedmeye çalışan son denemesi de sonuçsuz kaldı.

Girişte bahsettiğimiz disiplin toplumu da aslında modernitenin getirmiş olduğu sınır çizme arzusunun toplumdaki yansımasıdır. Bu dönemin ekonomik ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için, Charlie Chaplin’in Modern Times filmindeki fabrika sahnesini gözümüzün önüne getirebiliriz. Her saniyesi gözetlenen, tam anlamı ile disipline edilmiş monoton bir işi yerine getiren işçiler disiplin toplumunun klasik öznelerini temsil ediyor. Günümüzde ise disiplin öznesinden daha ekonomik ve verimli (efficient) olan performans öznesinin keşfi yeni bir düzene geçmemize sebep oldu. Bu geçişin fıkırsel temelleri üzerine daha çok şey söylenebilir fakat öncelikle bu değişimin iktisadi zeminini inceleyeceğiz.

Performans öznesi kâr maksimizasyonu ve masraflar açısından daha verimli bir özne. Nitekim performans öznesinin dışarıdan gözetlenmeye, üretmesi veya itaat etmesi için emirlere ihtiyacı yok. Hep daha fazlasını isteme arzusunu sınırlayan emir ve yasaklar ortadan kaldırıldığında, özgür hisseden bireyler, kariyer, başarılı olmak, kendini gerçekleştirmek gibi hülyaların etkisi altında kalarak, Han’ın tabiriyle kendi kendilerinin gönüllü sömürge reisi olmakta. Kişisel gelişim kitaplarıyla performansını zinde tutan, mesaiden arta kalan vaktinde plazaya en yakın fitness salonunda daha sağlıklı⁴ ve çekici olmak için koşturan beyaz yakalılar var artık. Gözetim, denetim gibi disiplin toplumuyla özdeşleşmiş masraf kalemlerini gider sütunundan düşüren performans özneleri böylece kapitalizmin çarklarının daha kolay dönmesini sağlıyor.

Pozitif Şiddet

Pozitifliğin şiddeti kavramı, yorgunluk toplumunu anlamamız için anahtar konum arz ediyor. Fakat, pozitif şiddetin negatif şiddet gibi fiziksel tezahürleri bulunmadığı için ancak meydana getirdiği etkiler üzerinden bir resmi çizilebilir. Performans öznesinin içinde konumlandığı kapitalist sistemin fayda maksimizasyonu mantığına nasıl tâbi olduğunu belirttik. Performans öznesinin düzene eklemlenmesi ise tarihin muhtelif dönemlerinden farklı olarak öznenin kendi kendisini ikna edip, kendi kendisini cebrettiği bir süreçle gerçekleşir. Disiplin toplumunda öznelerin hapishane, tumarhane, işkencehaneler gibi mecraların tezgahından geçmesi ile sağlanan

verimlilik düzeyinin ötesi günümüzde öznenin kendi haline bırakılması ile yakalanmaktadır. Tabiri caizse, performans bireyi kendi hapishanesini, kendi işkencesini ve hatta kendi tımarhanesini bizzat kendi kafasında taşımaktadır. Bundan dolayı pozitifliğin şiddeti, dışarıdan bir etkene ihtiyaç duymadan insanın kendi kendine uyguladığı bir şiddet türüdür.

Disiplin toplumunda hakim olan negatif şiddet ile yorgunluk toplumdaki pozitif şiddet arasındaki farkı Han'ın Şiddetin Topolojisi kitabında verdiği bir örnek ile daha iyi ifade edebiliriz. Afrika kabilelerinde kadınların belirli fiziksel operasyonlara maruz bırakılması, toplumun uyguladığı negatif şiddeti temsil ediyor. Modern zamanlara geldiğimizde kadınların hür iradesi ile herhangi bir baskı altında kalmadan 'cinsel rekabette' rakiplerinden geride kalmamak için kozmetik veya estetik bir operasyon yapmaya karar vermesi pozitif şiddetin tipik bir örneğini teşkil ediyor.⁵

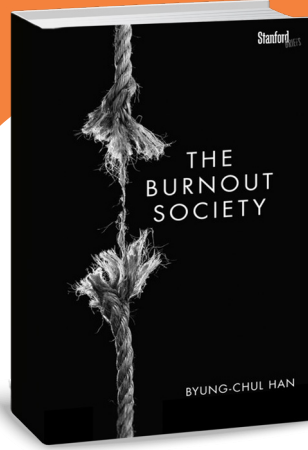
Öznenin günümüzde kendi kendisinin şiddetine maruz kalması modernitenin ortaya koyduğu temel metafizik varsayımlardaki değişimler ile mümkün oldu. Disiplin öznesinin aksine, performans öznesi için objektivite sahası kendi çaba ve eylemleriyle dilediği gibi şekillendirebileceği boş, karakersiz bir performans sahasından ibarettir. Oysa objektivite; modernitenin anladığı biçimiyle somut, değişmez, sabit içeriği olan bir alandı.⁶ Bu değişim neticesinde öznenin perspektifinde artık bünyeye zarar verme potansiyeli taşıyan dışsal bir düşman da söz konusu değil. Bu metafizik denklemde özneye düşen ise daha çok şeye sahip olup, daha çok şey üretip, daha çok şey ortaya koyarak varlığını pekiştirmektir. Bu dürtüyü sınırlandırıp, yetinmeyi öğütleyen diğer tüm hayatı anlamlandırma biçimleri özne nezdinde inandırıcılığını yitirmiştir. Halbuki, Kant, ahlaki eylemin aldatmayacağı varsayılan yüce bir varlık tarafından ödüllendirileceğine inanmaktaydı. Disiplin toplumu öznesi için geçerli olan bu anlayış performans öznesinin sahip olduğu zihinsel şablonlarda bir yere sahip değil. Ödül ve ceza mekanizmasından mahrum olan performans öznesi eylemlerinin sonucunda ödül veya ceza karşılığını alamayınca sonu olmayan bir üretim ve kapital arttırma yarışına girmiş bulunmaktadır.

Diğer yandan özne ve objektif dünya arasındaki sınırların müphemleşmesi ile artık bireyler hareketin, üretim ve iletişimin aşırılığından dolayı pozitif şiddete maruz kalmakta. Bu durum, "hayır!" deme gücümüzü elimizden alarak bizi ebleh ve şapşal bir hale getiriyor. Sanal içerik bombardımanına tutulan, yeni ve farklı videolara göz atmak için tıklama operatörü haline gelen zihnimiz, tefekkür etmek bir kenara, durup dinlenmeye dahi güç bulamaz halde. Yapmamanın gücünden yoksun birey için hayır diyebilme seçeneği kalmadı artık. Dilediğini yapabileceği bir özgürlük, kişiyi arzu ve istekleri karşısında yalnız bıraktı.

Çıplak Yaşam

Kısacası sınırların yani tanımların ortadan kalktığı bir dünyada artık negatif şiddet yerini pozitif şiddete bırakmış durumda. Peki bu kadarıyla bitiyor mu? Objektivite algımızdaki bu erozyon sadece pozitif şiddete sebebiyet vermekle kalmadı. Üzerinde konuşabileceğimiz, düşünebileceğimiz temel sabitelerin de ortadan kalkmasına sebep oldu diyor Byung Chul Han. Her şeyin kayganlaştığı, silikleştiği, mayhoş bir rüya görüyoruz sanki. Anlamın kaybolması bizi çıplak yaşamla (bare life) yüz yüze bıraktı. Geriye kalan tek şey, "daha çok"un peşinden koşacağımız çıplak yaşamdan ibaret. Tanımları yitiren ve yüce birisi tarafından ödüllendirilmek ya da cezalandırılmamak beklentisi olmayan birey, bu sınırsız boşlukta, dilediğince genleşebiliyor. Depresyonu tam da burada aramız gerekiyor: salt kendi arzularına ve bu arzuların maksimum tatminine odaklanmış bir köle-efendi düzeneğine giren insanda.

Kendi kendinin sömürge ülkesi geç-modern bireyin tasvir edilecek daha çok özelliği var elbet. Bunlardan bazıları farkın, dolayısıyla anlamın kaybolduğu ilişki biçimleri olabilir. Dostluğun yerini network, nitelikli arkadaşlıkların yerini ise facebook'ta daha çok arkadaş sahibi olmak almış durumda. Sınırların, negativitenin ortadan kalkmasıyla gelen esneklik, her ortama uyabilen bir karakter(sizlik)e sahip olmak, bireyin daha verimli bir ekonomik aktör olmasını sağlıyor.

Vita Contemplativa ya da Maneviyat

“Hayretin yerine modern-kartezyen şüphe geçmiştir”

-Byung Chul Han⁷

Bahsettiğimiz değişim bireyin psikolojisi ile birlikte, akli faaliyetlerini de etkiledi. İçerisinde yaşadığımız performans sahnesinin hızı sadece tefekkürün değil, görmenin ve dinlemenin de imkanını ortadan kaldırıyor. Görmek, karşımıza çıkan ve hoşumuza giden herhangi bir şeye bakmaktan farklı olarak, durmayı, odaklanmayı, kısacası yavaşlamayı gerektiriyor. Bahaeddin Özkişi'nin Sokakta romanındaki şu alıntı görmekle kastedileni daha iyi tahayyül edebilmek için yardımcı olabilir:

“... Ben ona mütefekkir ismini verdim...Bir yaprak karşısında saatler geçiren, o yaprakta gördükleriyle bir felsefi sonuca varan bir insan kültürü bu. Buysa zamanımızda çoktan unutulmuş bir kültür türü. Arkadaşımızın bugünkü toplumun el üstünde tuttuğu değerlerle pek sınırlı bir ilgisi var. O, mesela altını, satın alma gücünden çok, içinde atomların Yaradan aşkıyla raksettiği canlı bir varlık olarak görüyor”⁸

Uyaranlara birden cevap vermeyerek insanın kendisini kontrol edebilmesi, “hayır” demenin yani yapmamanın gücünü ifade ediyor. Pozitif şiddete karşı ancak böyle bir savunma mekanizması oluşturulabilir. Derinlikli görebilmek, karşımızdakini dinleyebilmek ve tefekkür edebilmek sabretmeyi gerektirir. Bunlar ortadan kalktıkça hayret edebilme yeteneğimiz de yok oluyor. Daha çok bilgi ve teknik üretmemize yarayacak her şey performans toplumunun bilgi marketinde yüksek fiyattan işlem görüyor. Hayret ve tefekkür gibi yavaşlığı gerektiren fiiller ise giderek imkanlarını yitirmekte.

Bir fiil veya birey, performans toplumunun insansızlaştırıcı çerçevesinden sıyrılabilir mi? Yazar bu konuda yürümek ve dans etmek arasındaki farkı örnek veriyor. Dans etmek, çizgisel bir yürümeden farklı olarak lüks bir davranıştır, yani performans ilkesinin gerektirdiği verimliliği dikkate almaz. Bu açıdan yazar haklı görünse dahi dans, aynılığı ortadan kaldırmayacak, yani bireyi dans ettiren arzu ve isteklerinin öte(ki)'sine çıkarmayacaktır. Bu noktada ibadet fiilini düşünelim. Bireyin, kendisine ötesinden gelen bir ödev olarak yaptığı ibadet, daha sağlıklı olmak için yapılan herhangi bir spordan farklı olarak sadece verimlilik ilkesinden sıyrılmakla kalmaz, kişinin benliğini sınırlayarak, kişiliğini kurmaya ve kendi içerisinde kurduğu özgürlük yani performans düzeneğinden çıkmasına sebep olabilir.

Sonuç Yerine

Byung Chul Han, Yorgunluk Toplumu kitabında, kendi kararlarıyla “özgürce” yaşayan geç-modern bireyin,

nasıl da arzularının esiri bir performans öznesi olduğunu açıklıyor. Anlamanın kaybolduğu sınırların buharlaştığı bu dünyada, yeterince hızlı koşmayı veya çıplak yaşamın absürtlüğüne gözlerini kapatmayı başaramayanlar, depresyonun ve tükenmişliğin kucağına düşüyorlar. Seküler çağın aşkın (transcendental) olanı kategorik olarak reddetmesi ve varlık düzlemini geçici olanla sınırlandırması bireyi pozitif şiddete karşı savunmasız bırakmakta. Zira yapmamanın ya da “hayır” diyebilmenin gücü ancak aşkın bir zemine yaslanarak mümkün olabilir. Sınırsız arzularına hayır diyerek varlığın anlamını hayret nazarıyla seyredebilenler bu cendereden kaçabilirler belki.

*Oxford Üniversitesi'nde Ekonomi yüksek lisansı yapıyor.

**Georgia Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktorası yapıyor.

***Boğaziçi Üniversitesi'nde Ekonomi yüksek lisansı yapıyor.

[1] Kant, Immanuel, and Frank Arnold. (1910). “Was ist Aufklärung?”

[2] Bauman, Z. (2003). Modernlik ve müphemlik, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı.

[3] Berman, M. (2008). Katı olan herşey buharlaşıyor: Marshall Berman; çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker. İletişim Yayınları.

[4] Sağlıklı olmaya çalışmak başlı başına kötü addedil-memelidir elbette, fakat burada kastedilen sağlık takıntısı her türlü anlamdan soyutlanan çıplak yaşamın süresinin ve kalitesinin yine performans için artırılması çabasıdır.

[5] Han, B. C. (2018). Topology of Violence (Vol. 9). Mit Press.

[5] Han, B. C. (2018). Topology of Violence (Vol. 9). Mit Press.

[6] Bu bağlamda, modernitenin en kutsi kurumu bilimdir; nitekim bilim objektivitenin iç bilgisini keşif yoluyla insana açığa çıkarma maksadını taşır. Günümüz performans toplumu için ise bu teknolojidir. Bilimin keşif odaklı perspektifinin aksine, teknolojinin temel amacı objektif dünyayı insan arzu ve ihtiyaçları uyarınca şekillendirmektir. Diğer bir deyişle, öznenin arzusunun dışı durumunu sağlamaktır.

[7] Han, B. C. (2015). Yorgunluk Toplumu (s.26), çev. Samet Yalçın, İstanbul: Açılım Kitap.

[8] Özkişi, B. (1975). Sokakta (s.64). Ötüken Neşriyat AŞ.

Yorgunluğun Tababeti Ruhiyesi Üzerine.

Tuncay Sandıkçı*

Yorgunluk, yorulmak, yormak, yorgun düşmek... Hemen herkesin en sık duyduğu kelimeler arasında. Neredeyse hepimiz yorgun durumdayız. Hayatlarının baharında olan gençlerin dahi önemli bir yekûnu yorgun olduğunu belirtmekte.

Belki de artık bunları duymaktan yorulduk. Yorgunluğumuza çare ararken bu yolda naçar kaldık. İnsan, mutluluğunu aramaktan bitap düşenler gibi, yorgunluğuna sebep ve mâna bulmaktan da yorgun düşebilir.

Bazen yorgunluk bir hastalığın habercisi, kimi zaman ise bir yansıması, belirtisi olabilmekte. Farsça kökenli bir kelime olan hasta ifadesinin de esas dilinde yorgun anlamına geliyor olması dikkat çekicidir. Ruhsal alanda depresyona girilir, yorgunluk pençeleriyle insanı hapseder, kaygıdan içimiz kemirilir, yürüyecek halimiz kalmaz. Ruh dünyamızda biteviye devam eden yıkıcı haller bedenimizin de tâkatini düşürür, yoruluruz. Üşütür insan yorgun düşer, ciddi hastalıklara düçar olur bir deri bir kemik kalır, yorgunluk en belirgin hal olarak gelir. Ağır bir ameliyat sonrası yataktan kalkacak vaziyette dahi olamaz. Bazen ilaçlar da düşürür insanı, derman bırakmaz. Düşkünleştiren bir hastalığa müptela değilse insan, beden yorgunluğu en naif yorgunluklar arasında olsa gerektir. Zira adalelerinde bir ağrı hisseden birçokları arasında yaşadığının da farkına varır. Yorulabilecek bir bedeninin olması insana bütünlük hissi verir. Adeta ruhu kapsanmış, çerçevelemiş, dağılmaktan korunmaktadır. Tıpkı bir bebeğin bütün bedeniyle annesinin kucığında tüm kaygılarını dizginleyebildiği gibi bedenden kalkan haddinde uyarılar annelik görevini bir yönüyle devam ettirir.

Yorgunluk kimi zaman düşüncenin uzağında yatar. Kimi neyin yordığına dair tahminler yürütülür yürütülmesine ancak hakikati bulmak kabil olmayabilir. Can sıkıntısı yaşanır, bir gençlik ifadesiyle “daral gelir”, anlam kendisine ulaşamayacak kadar derine gömülü

kalabilir. İnsanı anlam veremediği “sıkıntı” daha çok yorar. Yorgunluk bazen yıkıcı yönüyle insanı yakalayabilir. Hayattan el etek çekmekle, belki de çok farkında da olmayarak, bir kendi kendini sabotaj olabilir. Yani, yorgunluk, cezalandırılmayı bekleyen bir suçluluğun akabinde kendine ruhsal dünyada yer bulabilir. Yorularak içimizden atamadığımız o darlığa, belki de aynı hal üzere biraz daha yaşayabilmek için bir aralık bulmaya gidebiliriz.

Yorgunuzdur ve bu nedenle bizden bir şey beklenmemelidir. Bu yönüyle başkalarının bizden olası beklentilerini de bir bakıma bertaraf etmiş olabiliriz. Olası duygusal bağların önüne yorgunluk bir set gibi çekilip, bizi başkalarından uzaklaştırabilir. Zaman zaman yorgunluğun içine bir tutam da haz serpilidir. Yapmamız gerekeni tastamam yapmışızdır ve haklı olarak yorulmuşuzdur. Bize bir şey daha denmesindir, daha ne yapacağızdır. Belki haddinde yorulmak kimi narsisistik beklentilerimiz için de biberon yerine geçebilir. Kendimize yetemediğimiz bir haleti ruhiyenin yüzümüze vuran derin çizikleri, yorgun insanın yardımına koşacak dostlarına çağırısı da olabilir.

Yorgunluk kelimesi TDK’da “çalışma vb. sebeplerle bireyin ruh ve beden etkinlikleri açısından verimlilik düzeyinin azalması, bitaplık” şeklinde tarif edilmiş.¹ Buradan hareketle birtakım çıkarımlarda bulunmak mümkün. Öncelikle dahili bir dinamik olmaktan öte çevresel tesirlerle varlığını kazanan bir unsur olarak görülmekte. Neden sorularının sorulduğu bir dünyada nasıl sorusunun eksikliği; açıklamaların yığınla olduğu ancak anlam(a/n)ın görmezden geldiği bir hal şüphesiz yor-

gunluğumuzu arttırmıştır. Bu içtimai yönüyle yorgunluğ u vurgulamaktadır. Tarifin hemen başında çalışma kelimesine yer verilmesi de “performans toplumu” içinde yaşamının lügatlerimize etkisi olarak değerlendirilebilir. Bu, “insanı yorsa yorsa çalışmak yorar.” şeklinde sloganik hale getirilebilecek bir anlayışın ürünü olsa gerek.

Çalışmak ve yorulmak denkleminde sıkılmaya da yer vermekte fayda var. Kimilerince can sıkıntısı modern insanın bir icadıdır.² Yaşadığı hayatı kendinden öncekilerin bir devamı gibi göremiyor olma, adeta tarihten kopuş, canımızda da yarıklar açıyor gibi görünüyor. Boş zaman arayışı, işin mesaleşmesi, zanaatkarlığın, meslekte pirlüğ in, el almanın, rahle-i tedrisinden geçmenin büyük oranda olmayışı kişiyi kendi yaşadığı zamana hapseder. Başka bir zamanda yaşayamamanın vermiş olduğu darlık modern insanı yormaktadır. Günümüz, haftamız, ayımız bölük pörçüktür. Meslek bir yerde, ev bir yerde, dostlar ayrı yerededirler. Çoğu zaman, bunlar bir bütün oluşturamaz. Neyin nereye konacağı bilinemez. Geriye dönüp bakamayacak hızda ilerleyen bir zaman anlayışı insanı âna hapsetmektedir. Halbuki insan kendi geçmişinde, ebeveyninin geçmişinde, ebeveyninin de atalarının geçmişinde yaşamaya devam edegelen alemin zübdesidir.

TDK’nın tarifinde ruh bedene takaddüm etmiş gibi görünmektedir. Buradaki önceliğ in bir incelik olduğu düşünmeden edilemez. Ruh bedenden önce yorulmakta ve bedene tabiri caizse sen de yorul mesajları vermektedir. Yorgunluğ un nörobiyolojisini inceleyen çalışmalar da bunu doğrulamaktadır.³ Beynin kimi merkezlerinde ve yollarındaki maddeler yorgunluk hissini oluşturmaktadır. Bedensel yorgunluğ un bedende de birtakım karşılıkları olmakla birlikte esasen yorgunluk denen kavram zihinsel/ruhsal süreçlerin bir ürünüdür. Burada zihin, beden ve ruhun birbirinden tamamiyle ayrışmamış yapılar olduğunu da tekrar vurgulamak gerekir.

Tarifteki verimlilik kelimesi de insanın yapabildiklerinin ölçüldüğü, tartıldığı ve buna göre değer biçildiği bir zamanda yaşıyor olmanın bir mahsülü olsa gerek. Girdileri ve çıktılarıyla insana yüzdelik değerler vermenin, matematik kesinlik arayışının da insani belirsizliğ in önüne geçip ademoğ lunu yorması mümkündür.

Asri psikiyatrinin esas kitaplarına şöyle bir göz atıldığında yorgunlukla farklı yerlerde sıklıkla karşılaşıldığı söylenebilir. İkinci cihan harbinin hemen akabinde, biraz da ihtiyaca binaen ortaya çıkan psikiyatrik hastalıkların el kitabı olarak bilinen DSM’de⁴ yorgunluk bazen bir hastalığın belirtisi, bazen de ismi olarak görülmektedir. Söz gelimi, majör depresif bozukluğ un

tanı kriterlerinden altıncısı neredeyse hergün yorgun hissetme veya enerji kaybı şeklindedir. Yine, persistan depresif bozukluk olarak bilinen distiminin tanı kriterlerinden biri düşük enerji veya yorgunluk ile olarak görülmektedir. Aynı bölümde mensturasyon öncesi disforik bozukluk⁵ tanısı altında da kolayca yorulabilir olmayı izlemek mümkündür. Melankolik özelliklerle giden depresif nöbetlerin belirgin bir şekilde hareketlerde, günlük aktivitelerde azalmayla seyrettiği bilinir. Uzun süre yattıktan çıkmama, evden dışarıya neredeyse hiç adımını atmama, sürekli uyuma isteğ i melankolik depresyonda tipik belirtilerendir. Yas durumlarında da benzer yorgunluk hallerini görmek mümkündür. Yakın dönemde sevdiği kişiyi kaybetmiş insanlar halden kesilirler. Tâkatları kalmayabilir, dayanılması güç acılar bedenleri üzerine çökebilir. El kitabından devam edildiğinde, yorgunluk anksiyete bozukluklarında da başat belirleyenler arasında göze çarpar. Toplumda sık görülen bir rahatsızlık olarak panik bozuklukta birçok hasta panik atak akabinde yaşadığı yorgunluğ u ifade eder. Yoğ un ölüm korkusu, aklını kaybedecekmiş gibi hissetme, kalp krizi geçiriyormuşçasına bedeninden bir takım sinyallerin gelmesi kişiyi atağ in geçmesinden sonra gökkubbeyi sırtından henüz atmış Atlas gibi yorgun hissettirebilir. Sürekli kendisine, sevdiklerine veya değer verdiği şeylere ilişkin kötü bir şey olacaktıymış gibi düşüncelere boğulan kişilerde de benzer şekilde kolayca yorulabilme vakidir. Sürekli bir şey başına gelecek diye beklemekten yorulan ruh, gergin, müteyakkız ve de halsiz kalır. DSÖ’nün hastalıkları sınıflandırma sistemi olan ICD’de⁶ ise yorgunluğ a, bu sefer, doğrudan bir tanı olarak denk gelmektedir. Kronik yorgunluk⁷ başka bir organik sebebe bağlı olmaksızın, insanların belli bir süre zarfında günün önemli kısmında kendilerini yorgun hissetmelerine dönük bir teşhis adıdır. Yorgunluğ a ek olarak kas, eklem ağrıların, boğaz ağrısı, lenf nodu şişmelerinin de bu duruma eşlik etmesi, adeta müzmin bir üst solunum yolu enfeksiyonunu akla getirmektedir. Kişinin haleti ruhiyesi soğuk almış gibidir. Bu durum örtülü bir depresyonun kendini gösterme şekli de olabilir. Çünkü kimi zaman insanın dili tutulduğ unda, beden dile gelir. Şairden mülhem, bedence de ruh mütehassıslarının bilmesi gereken lisanlar arasındadır.

Daha birçok psikiyatrik hastalıkta doğrudan tanı kriteri olmasa da yorgunluğ a öyle ya da böyle rast gelinir. Bazen ilaçlar da yorgunluk sebebi olabilir. Mükeyyifatı da bu listeye dahil etmek yerinde olacaktır. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler kimi zaman kısa dönemde kimi zaman ise uzun dönemde bedene yorgunluk çökmesine neden teşkil edebilir. Dolayısıyla, görüldüğü gibi yor-

gunluk ruhsal yapılanma ve hastalıkların temel taşlarından biridir. Yorgun olmak, düşmek, bedeni olmasından çok ruhi bir ifadedir. Kâh iyidir yorgunluk, kâh kötüdür. Aslında hem iyidir hem de kötüdür. İnsani olması biraz da bunu gerektirir. Odanın yaşmak duvarından geçip sekiye varıldığında ancak görülecek yorgunluğa yüz çevirerek söze son vermek uygun düşecektir. Zira yorgunluğun da güzelini bulmak icap etmektedir.

Yük ağır, yol uzundur. İnsan olmak mükellef bir emirdir. Narsisizmin bedelinin yalnızlıkla ödendiği bir çağda, dayanacak bir sırta ırak omuz pek tabi yorgun düşebilir. Herhalde, insanın yorgunluğunu yine insan alır. Nitekim, bir tekrarrübü ifşa eden sudaki yorgun, muzî tecelliler değil midir?⁸

*İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları doktoru

[1] "Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük", Türk Dil Kurumu erişim: 4 Temmuz 2019, <http://sozluk.gov.tr/>.

[2] Mircea Eliade, Mitler, Rüya ve Gizemler, çev. Cem Soydemir (Ankara, Doğu batı Yayınları, 2017), 38

[3] Harrington, Mary E. 2012. "Neurobiological studies of fatigue". *Progress in Neurobiology* 99 (2): 93-105. Elsevier BV.

[4] *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. DSM kısaltmasıyla bilinir. İlk edisyonu 1952 yılında yayınlamış olup, yaklaşık her on beş yılda bir yeni basımları yayınlanmaktadır. Amerikan Psikiyatri Cemiyeti (APA) tarafından oluşturulmaktadır. Son olarak, beşinci edisyonu 2013 yılında yayınlanmıştır. İçinde psikiyatrik rahatsızlıkların sınıflandırılması, tanı kriterleri, rahatsızlıklara dair kısa bilgiler bulunmaktadır. 1980 yılındaki üçüncü edisyondan sonra daha teorik bir yapıya bürünmüş olup, psikanalizin önceki edisyonlardaki hakim dili yeni edisyonlarda daha çok nörobiyolojik tesire yerini bırakmıştır.

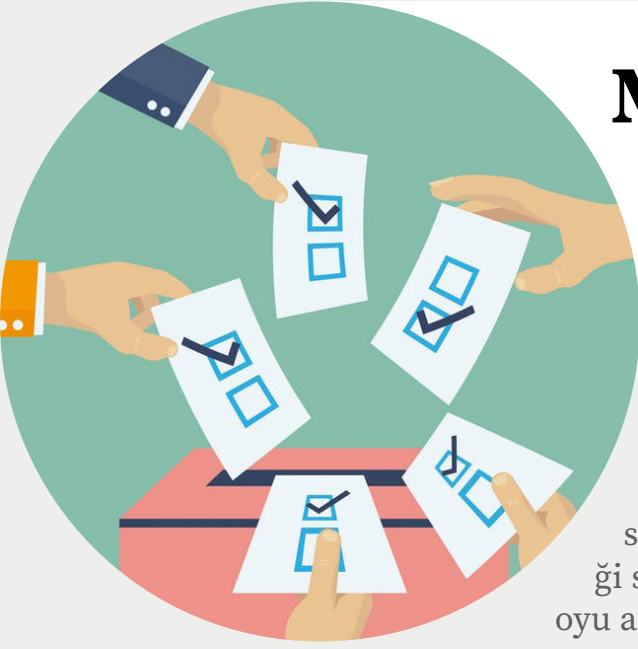
[5] Adet dönemlerinden önce kadınlarda görülebilen huzursuzluk, ateş basması gibi belirtileri olan rahatsızlık.

[6] *International Classification of Diseases*. IDC olarak kısaltılır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayına hazırlanmaktadır. Sadece psikiyatrik değil, tıptaki tüm hastalıkların ve bazen semptom ya da durumların kodlanması söz konusudur. Türkiye'de resmi olarak ICD 10'a göre işlemler düzenlenmektedir. Son sürümünün (11. edisyon) demo versiyonu 2018 yılında çıkmıştır.

[7] Kronik yorgunluk sendromu/myaljik ensefalomyelit olarak da bilinir.

[8] Suda yorgun, muzî tecelliler/Ediyor bir tekrarrübü ifşâ: Kuğular, leyl içinde, sîne-küşâ/Geliyor, gözlerinde mestiler;/Sanki mahmûl-ü hande keştiler/Ki olunmuş nücumdaki inşâ... Kuğular, Ahmet Haşim

Medyan Seçmen ve Türkiye'deki Uçlar

Ahmet Bahadır Doğrul*

Ahmet Utku Akbıyık**

İki adayın yarıştığı bir seçim düşünelim. Gerek başkanlık seçimleri olsun gerek muhtarlık seçimleri olsun, iki adayın birbiriyle rekabet ettiği seçimleri baz alalım. Bir şekilde diğerinden fazla oyu alan aday kazanacak.

Her seçimde olduğu gibi adayların ikna edebildikleri kadar seçmeni ikna edip kendi saflarına çekmeleri gerekiyor. Seçmenler de doğal olarak kendilerine yakın olan adaya oy veriyorlar. Bu senaryoda bir adayın seçimi kazanmak için izlemesi gereken en etkili strateji nedir, ne yapıp etki alanını genişletebilir, bunun sınırları nelerdir? Ekonomistler tarafından geliştirilen medyan seçmen teorisi bu soruların cevabını ararken başarı için medyan seçmenin hedef alınması gerektiğine işaret ediyor.

Medyan seçmen teorisinin kökleri ekonomist Harold Hotelling'in 1929 yılında kaleme aldığı "Stability in Competition"¹ makalesine kadar geri gider. Rasyonel tercih teorisi (rational choice theory) olarak da bilinen yaklaşımın medyan seçmen teorisi üzerinde önemli etkileri olup teorik çerçeve olarak bu yaklaşıma dayanmaktadır. Diğer bir ekonomist Duncan Black 1948 yılında "On the Rationale of Group Decision-Making"² adlı makalesinde konuyu çok daha etraflı bir şekilde ifade eder. Siyasal alana ve seçimlere tafsillatlı şekilde uygulanması ise Anthony Downs'ın 1957 yılında yazdığı "An Economic Theory of Democracy"³ kitabı ile olur. Bugün seçmen davranışları ile ilgili yazılacak bir akademik metinde Anthony Downs'ın kitabına referans vermeden ilerlemek neredeyse imkansızdır.

Medyan seçmen teorisinin iki adaylı seçimler hakkındaki çıkarımlarına geçmeden önce teorisinin varsayımları hakkında konuşmak gerekiyor. Bu varsayımlara teorisinin verili kabul ettiği koşullar diyebiliriz.

İlk olarak, seçmenlerin bilinçli bir şekilde alternatiflerden birine odaklandığı varsayılır. Farklı sosyal ve ekonomik planlamalardan bir tanesi her zaman için di-

ğerlerinden daha tatmin edicidir. 'A senaryosu da beni mutlu eder, B senaryosu da beni mutlu eder'den ziyade, 'benim tercihim A'dır denmesi gibi düşünebiliriz.

İkinci olarak, medyan seçmen teorisi, seçmenlerin tercihlerinin iki uçlu bir spektrum üzerine yerleştirilebileceğini varsayar. Örneğin tercihler tsol ve sağ, siyah ve beyaz gibi birbirinden tamamen ayrı değildir. Herkes siyasi olarak sol ve sağ denkleminde farklı derecelere yerleşir. Bu spektrum, içerisinde hem "aşırı sağ" ile "aşırı sol" insanları, yani uçtaki değerleri, hem de ikisinin ortasındaki insanları kapsayan bir düzlem olarak nitelendirilir. Fikirlerin ya çok keskindir ve iki uçtan birinde düşünürsün ya da daha ortalara yakınsındır. Dini olarak aşırı katı görüşlere sahip olabilirsin, aşırı seküler olabilirsin, ya da kendini daha ortalarda konumlandırabilirsin. Ekonomik açıdan devlet müdahalesinin elzem olduğunu düşünebilirsin, arada karışsın ama çok da müdahale etmesin diyebilirsin ya da devletin ekonomiye hiç karışmaması gerektiğini düşünebilirsin. Bu ve benzeri tartışmaların tümü, -10'dan +10'a giden bir skalada sıralanabilir.

Medyan seçmen teorisi, kişilerin tercihlerinin iki uçlu bir spektrum üzerine yerleştirilebileceği varsayımına ek olarak oylanın meselenin tek-boyutlu olduğunu da varsayar. Yani kişileri bu spektrum üzerine yerleştirirken seçmenlerin yalnızca bir meseledeki görüşlerini baz alır. Çünkü bir insan sosyal yardımlar konusunda (+4) konumunda olabilirken, din-devlet ilişkilerinde (-2) konumunda olabilir. Ancak teori modelleme yapabilmek için tek-boyutlu sınıflandırmayı esas almaktadır. Bu da teorisinin kısıtlamalarından biridir. Gerçekten de birden

fazla meselenin adaylar tarafından temsil edildiği ve tek-boyutlu olmayan başkanlık seçimlerinde medyan seçmen teorisi daha çok sapma yaşarken, bir tek meselenin oylandığı referandumlarda teori çok daha isabetli görülmektedir.

Bu çizgi üzerinde hem kişinin kendi fikri hem de başkalarının fikirleri yer alır. Farklı fikirlerin oluşturduğu bu dağılımın çoğunluğunun -10/+10 çizgisi üzerinde orta noktada toplandığı, ideolojik olarak uçlarda düşünen insanların, ortalarda düşünenlerden daha az sayıda oldukları varsayılır. Nihai kertede insanların çoğu çizginin ortasına doğru toplanacaklardır. Bu dağılıma normal dağılım (normal distribution) adı verilir, teorisin temel dayanak noktalarından biri insanların bu şekilde dağılım göstereceğinin kabulüdür.

Medyan seçmen teorisine göre, bu çizgide birbirine yakın noktalarda konumlanan insanlar organize olup bir araya gelir, kendi fikirlerini savunmaya başlarlar ve diğerlerini de kendilerine katılmaya çağırırlar. Dertlerini kendi halkaları dışındakilere anlatıp onları içeri çağırırlar veya halkalarını biraz daha gevşetip çizginin dışında kalan kısmını da içermeye çabalarlar. Halkaları ne kadar çok kişiyi içerirse kendi ajandalarını o kadar çok gündeme getirebilirler. Bu çizelgede uçlar daha sabit iken, fikirlerin birbirine daha çok yakınsadığı orta noktalarda hareketlilik daha muhtemeldir. Kişi kendi dünya görüşüne en çok yakınsayan gruba dahil olacaktır.

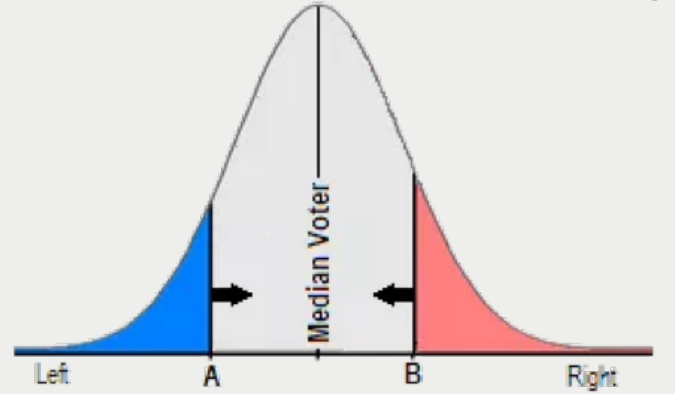
Etki gücü yüksek iki ana grubun olduğu bir düzlemde, halkaları genişletmek uçlardan içeri doğru bir hareket olarak düşünülebilir. Grafiğe bakacak olursak, A noktasındaki gruplaşmadan daha keskin fikirlere sahip biri seçim günü geldiğinde kendisine en yakın olan A grubunu destekleyecektir, çünkü ikinci bir ihtimal olan B grubundan çok daha uzaktır. Ne var ki, A noktasındaki gruplaşmanın içinde daha ortalara yakın olan kişiler, B grubunun etkisine de her zaman açıktır. Bu sebeple grubun halkasının genişlemesi genelde uçlardan içe doğru gerçekleşir. A grubu daha fazla insanı etkisi altına almak için bu genişlemeyi yaparken daha yumuşak bir dil kullanmak ve bazı keskin fikirsel duruşlarından feragat etmek zorunda kalır. Aksi takdirde orta yolu tutan insanları ikna etmesi mümkün olmayacaktır.

Hedefin en çok oyu almak olduğu iki adaylı seçimlerde, bu durum, skalanın en ortasına kadar giden bir süreçtir, çünkü en ortadaki seçmene yakınsayan grup kazanmış olacaktır. Demokrasi oyunu, çoğunluğun memnun edilmesine dayalı bir oyundur. “Ben siyasi değerlerimden taviz vermem” demek bu tür bir oyunda başarısızlık getirecektir çünkü iki ana odağın olduğu her seçimde, kes-

kin kuralları olan dar halka, daha kapsayıcı olan halka karşısında, istatistiki olarak sayıca zor duruma düşecektir. Teorinin diğer varsayımlarından biri politikacıların oylarını maksimize etme amacını ilk amaçları olarak belirledikleridir. Rasyonel tercih teorisi bağlamında bakıldığında politikacıların oylarını maksimize etme dışında önemsedikleri bir şeyin olmadığı varsayılır.

Çok aktörlü her oyunda aktörlerin yanlarına asla çekmeyecekleri bir uzaktaki vardır. O uzaktakini ne kadar dil dökersen dök yerinden kımlıdatamazsın. O kadar uzakta iken, muhtemeldir ki, o da seni yerinden oynatamaz. Bu ölçeğin iki ucu oldukları yerde duradursunlar, bir de bu ikisinin arasına serpilmiş yüzlerce, milyonlarca diğerleri vardır. “Sen ne yaparsan yap onlar değişmezler” söylemindeki “onlar” uçtaki insanlardır. Bir uçtan diğerine uzanan düzlemde ortalarda konumlanan insanlar uzlaşmaya daha uygundur.

Böylesi bir düzlemde siyasi bir uçta konumlanan ve uzlaşmaya asla yanaşmayacak olan kişiler baz alınarak siyaset üretmek, aradaki birçok kişiyi de kaybetmeye ne-

den olacaktır. %50+1'in kazandığı bir düzlemde çizginin bir ucundaki insanları tatmin edecek söylemler, çoğunluğun ve sahanın kaybedilmesi ile sonuçlanacaktır. Bu sebeptendir ki çoğunluğun dediğinin olacağı demokrasilerde, iki adaylı seçimlerde siyasi partiler vasattaki insanı kapsayacak, daha az keskinlikte olan söylemleri tercih ederler.

Öte yandan, iki uçtan birine uygun bir politika benimseyen üçüncü bir adayın çıkma ihtimali işleri değiştirecektir. A grubu ortadaki insanları kendi halkasına almak için söylemini yumuşatırken uçtaki bir alternatif grubun baş göstermesi tüm denklemi değiştirebilir. Desteğini kesin addettiği kendi aşırı ucundaki oylarını tehlikeye atabilir. Benzer bir şekilde, bir grup herkesi kapsamaya çalışıp ideolojik söylemlerden tamamen uzak durmaya başlarsa, insanları oy vermeye gitmeye bile teşvik edemez. Herkesi kapsamaya çalışan partiler, bir süre sonra

hiç kimseyi tatmin edememeye başlar. Bu sebeple, her gruplaşma içerideki dinamizmi canlı tutmak ve de dışarıya daha çok açılma ikileminde gider gelir. Bunları söylemiş olmakla beraber, iki partili bir sistemde, yine de %50+1'i getirecek siyasi söylemler seçimi kazanacaktır.

Özetle bu denklemde, partiler insanları ikna etmek için çabalar. Daha çok insanı ikna etmek keskin olmayan söylemler gerektirir. Ancak söylemlerdeki denge de oldukça mühimdir, yalnızca keskinliği azaltmaya yönelik bir yaklaşım, bir müddet sonra hiçbir kimseyi ikna edememekle sonuçlanabilir. Ancak, pür istatistiki ve mantıksal bir açıdan ele alındığında, iki adayın yarıştığı bir seçimde, ideolojik olarak uçlarda olan söylemlerin kazanma ihtimali düşüktür. Bu sebeple, iki adaylı bu düzlem, git gide söylemlerin yumuşamasına ve adayların daha az ideolojik çıkış yapmasına sebep olur.

Ancak hem teoriyi uygularken hem de çıkarımlarını ve öngörülerini değerlendirirken çok dikkatli olmak gerekiyor. Medyan seçmen teorisi, diğer modellemeler gibi gerçek hayatın soyutlanması ile elde edilmiş bir modellemedir. Belli koşullar altında, seçmen davranışlarının, seçim sonuçlarının açıklanması için kullanılan bir metottur. Modelleme olması sebebiyle bazı sapmalar barındırmaktadır ve gerçek hayata tamamıyla uygulanabilir değildir. Teorinin verili kabul ettiği koşulların varlığı sağlanmadıkça ya da siyasal sistemin yapısını değiştirecek değişkenler devre dışı bırakılmadıkça teorinin çıkarımları da sıranamaz. Bu yüzden ikiden fazla adayın yarıştığı seçimlerde ya da parlamenter sisteme dayanan seçimlerde medyan seçmen teorisi yetersiz kalabilmektedir, bu durumlarda başarının ölçütü değişebilmekte, dolayısıyla %50+1 hesabı yetersiz kalmaktadır.

Öte yandan, siyasal alanda artan kutuplaşma sistemin yapısını değiştirerek teorinin çıkarımlarını silikleştirebilmektedir. Çünkü medyan seçmen teorisinin kullandığı grafik normal dağılımlı (normally distributed) bir grafik tir ve bunu verili olarak kabul eder. Halbuki bazı ülkelerde siyasal kutuplaşma seçmen yığılmasının merkezde değil, daha uçlarda olmasına sebep olur. Örneğin, 2016 yılında Donald Trump'ın Amerikan başkanı seçilmesi medyan seçmen teorisinin ABD'de sorgulanmasına yol açmıştır.⁴ Trump'ın seçim stratejisinin medyan seçmene hitap etmeyerek başarılı olduğu yönünde bir kanı vardır ve bu durumdan asıl sorumlu faktör siyasal sistemin kutuplaşması olarak görülmektedir. Teorinin çıkarımlarını silikleştiren başka değişkenler de vardır. Örneğin, medyan seçmene yakın seçmen kitlelerinin herhangi bir sebeple oy kullanmaya gitmemesi sonuçları değiştirebilmekte, teorinin öngördüğü sonucun çıkmamasına sebep

olabilmektedir. Öte yandan, çıkar çevreleri tarafından para fonu sağlanan ya da lobiciliğin etkisi altındaki seçim kampanyaları da medyan seçmeni hedef almakta zorlanabilmektedir.

Türkiye'de cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte daha fazla oy almak ve geniş halk kitlelerine seslenmek parlamenter sisteme göre çok daha önemli bir hal aldı. Parlamenter sistemde %40 civarında (hatta bazı senaryolarda daha az – örneğin 2002 seçimleri) oy oranları ile tek başına iktidar olmak mümkünken cumhurbaşkanlığı sisteminde adayların hedefi ilk turda %50+1'i almak oldu. Bu sebeple kendi klasik tabanları haricinde kitlelere hitap etmeleri gerekiyor ve medyan seçmeni hedef almaları eskisine göre çok daha muhtemel. Ancak teorisinin yukarıda bahsettiğimiz kısıtlamalarını ve varsayımlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Türkiye örneğinde iki adaylı başkanlık seçimlerini tartışmak için henüz çok erken. Oylanan mesele de tek-boyutlu olmadığı için meseleyi iki uçlu tek bir spektruma yerleştirmek kolay değil. Ama şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki medyan seçmen teorisi Türkiye için eskisine göre çok daha önemli bir yerde. Eğer teorisinin kısıtlamalarını bir kenara koyarsak Türkiye'de, ideolojik söylemi düşük, daha kapsayıcı ve medyan seçmeni hedef alan adayların kazanma ihtimali yüksek duruyor. İttifaklara olan yönelim de partilerin başarı sağlamak için ittifaklaşmayı bir araç olarak kullanması şeklinde değerlendirilebilir. Halihazırda hiçbir parti seçmenin yarısından fazlasını memnun etme gücüne sahip değil. Seçimin ikinci tura kalması halinde matematiksel hesapların tamamen değişeceğinin de farkındalar. Dolayısıyla ittifak yapıp %50'yi ilk seferde aşmayı daha güvenli bir tercih olarak görüyorlar.

*Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi lisansı okuyor.

**Boston Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktorası yapıyor.

[1] Hotelling, H. (1929). *Stability in Competition*. *The Economic Journal*, 39(153), 41-57. doi:10.2307/2224214

[2] Black, D. (1948). *On the Rationale of Group Decision-making*. *Journal of Political Economy*, 56(1), 23-34. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1825026>

[3] Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.

[4] https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/05/29/the-end-of-the-median-voter-theorem-in-presidential-politics/?noredirect=on&utm_term=.8c1be648cce2

Tanrılı Tanrısızlık •

Saadettin Say*

Günümüzde yapılan din tarifleri, ya da daha doğrusu religion tarifleri her ne kadar birbirleriyle çelişmeler de insan üstü ve doğa ötesi vurgulara dikkat çekiyor. American Atheists¹ gibi organizasyonlar ateizmi anlatırken üstüne basa basa onun ne bir inanç sistemi ne de bir din olduğunu söylüyor. Ateist burada epistemolojik olarak doğa ötesi varlıklar için kuvvetli bir ispatın vuku bulmadığını ve buna binaen doğa ötesi ile ilişkili her türlü haberi yalan saymamız gerektiğini söylüyor.

Onlara göre akla dayanan yegâne hüküm bu, dinler ise peşinen bu “akıl dışı” haberleri kabul ettikleri için saf-satadan ibaret. Bu yazıda bu iddiayı irdeleyerek şu iki soruya cevap aramaya çalışacağız: Dinlerin “akıl dışı” haberleri kabul ettikleri için safsata oldukları iddiası hakikaten doğru mu ve bu biz Müslümanlar için ne ifade ediyor? Ayrıca ateistler doğa ötesini hakikaten inkâr ediyorlar mı?

Ateizme meydan okuyan dinler açısından önemli olan, onları din yapan yapılarının nasıl bir paradigma üzerinden ortaya çıktığı meselesidir. Eğer bir din kendisini makul epistemolojik temellere dayanmadan psikolojik ihtiyaçlar ve kişisel tecrübelerle temellendiriyorsa, ateizmin din olmama inadı ve din karşıtlığı anlaşılır. Ama eğer din sahibi dininin zemininde sağlam epistemolojik yollar benimsemişse, konu doğa ötesi iddialar için haki-ki bir ispatın var olup olmadığı olmalıdır. Bu durumda neo-ateistlerin dini, doğa ötesini konu etmesinden dolayı kategorik olarak akıl dışı görmeleri yersizleşir.

Din sahibi dinini akıl sahiplerinde müşterek olan epistemolojik temellere dayandırıyor ve doğa ötesinden bahsetmek, dolayısıyla bir religion olmak, onun için haddizatında bir maksat değilse; mesele artık salt felsefi bir çekişme olmalıdır. Bu tartışmanın pragmatik sonuçları, yani hayatı düzenlemede getirdiği sonuçlar alakasız ve tartışma dışıdır.

Müslümanlar olarak bize neden bir din ve neden İslam soruları sorulabilir. Namazın kendisini rahatlatığı gibi cevaplarla dindarlığını savunan insanlarla sık sık karşılaşırız. Namazın rahatlık vermesi ne dinin hak olduğunun ne de namazın uzun vadede faydalı olduğunun kanıtıdır. Eğer din algımız bu gibi argümanlardan neşet

ediyorsa, aslında dinin hak olup olmadığı konusunda-ki şaşkınlık ve bilgisizliğimizi itiraf ediyoruz demektir. Kur'an'a ve İslam metafiziğinin temellerini ortaya koyan kelimelerimize döndüğümüzde tablonun böyle olmadığını görüyoruz. Bu meselenin en aşikâr şekilde resmedilişini peygamberlerin açık davetlerinde görürüz.

Hz. İbrahim (aleyhisselam) kırdığı putlar için kendisini sorgulayan kavmine karşı tam bir akılcı isyan içindedir. Onun için putların ve put merkezli bir dinin yanlışlığı sadece bir inanç meselesi değildir. Putlara karşı çıkarak başka bir din öne sürmesi iki aşamada temellenir. Birincisi hakikatin akla ve gözleme dayalı tespiti, ikincisi ise bu hakikatin öngördüğü pragmatik tavırla faydaya ulaşmak. Dolayısıyla doğa ötesinden haber alma, ruhsal deneyimler, etik bir hayat gibi getiriler asli maksatlar değildir. Böyle bir tavır, dinlerin psikolojik veya sosyolojik ihtiyaçlara dayalı olarak ortaya çıktığı iddiasını boşa çıkarıyor.

Kur'an'da en doğru ve en faydalı olana çağrı iddiası delillere dayanıyor. Burhan, yani iddia edilen şeyin olumsuzunun imkansızlığını gösteren delil, din için şart koşuluyor. Kur'an'da ehlik kitabın tahriflerine burhan sorgulaması yapılıyor. Bu işin sonunda, ahirette, burhanınız neydi sorusunun cevapsız kalmasının akabinde azabın geleceği haber veriliyor.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ
إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الْكَافِرُونَ

Her kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa -ki bu hususla ilgili hiçbir burhanı yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki, kâfirler kurtuluşa eremezler. (Müminun 117)

Burhan Allah'a inanç ve din için şart. Eğer burhansız bir İlahı iman ettiysek, ikinci bir İlah için de bir burhan olmaması neden yerilsin? Ne Allah'a iman ne Peygamber'i tasdik ne de dine teslim burhan olmadan olmaz.

Dini böyle bir temele oturtuyorsak, ateistle aramızdaki mesele nedir? Mesele din, dindarlık, dindar yaşamın faydaları, dinin insanlığa faydası ya da zararı değildir. Çıkış noktamız bir religion olma kaygısı değildir. Mesele doğa ötesi, doğa ötesinden haber alma meselesi de değildir. Mesele hakikatin tespiti meselesidir. Mesele salt felsefi bir meseledir.

Bu felsefi meseleleri takip eden pragmatik gereksinimler bize bir hayat tarzı öngörüyor olabilir. Ulaşılan hakikat bize doğa ötesinden haberler veriyor olabilir. Ama ne bu öngörülen hayat tarzının, ne de doğa ötesi haberlerin bu merhalede tartışmanın asıl meselesiyle alakası olmadığını fark etmemiz gerekiyor. Asıl soru, dini temellendiren felsefi iddiaların doğru olup olmadığıdır. Tartışılması gereken bu.

***

İkinci meseleye gelirsek, ateistlerin sözde akılcılığı, tanrı fikrini külliye reddediyor gibi görünür. "Tanrı" lafzının ötesindeki mana iyice tetkik edildiğinde ve açıklığa kavuşturulduğunda görüyoruz ki ateistlerin tanrı diyemedikleri tanrısal, doğa ötesi inançları var.

Tanrı kelimesi bir cins isim. Bu kelimenin hususiyeti "tapınılan olmak" ya da "tapınılmaya layık olmak" manalarında ortaya çıkıyor. Güneşi, ayı, yıldızları tanrı edinenler bu varlıkların tapınılmaya layık olduklarını iddia etmiş oluyorlar. Yalnız Allah diyenler de ondan başka tapınılacak olmadığını iddia ediyorlar.

Tapınma iki farklı temele dayanabilir: varlıksal üstünlüğe karşı daimî bir hayranlık olarak tapınma ve verilenlere şükür, gelecek faydayı talep, korkulan zarardan korunmak için yapılan tapınma. Hayat, ilim, irade, kudret gibi sıfatlardan noksan tanrı anlayışına sahip akımlarda ilkinden başkası düşünülüyor. Çünkü bu sıfatlar olmadan herhangi bir varlık size isteyerek fayda veremez. Panteist akımlar bu şekilde bir tapınma zeminini oluşturuyorlar. Dinlerin çoğunda ise bu iki zemin aynı anda bulunuyor. Bu tapınma, kudret sahibi, gören, duyan ve bilen bir tanrıya, hayranlık ve korkuyla yapılabiliyor.

O halde biz, bir tanrı var mı sorusunun karşılığı olarak ya haddizatında üstün bir varlığı ya da fayda ve zararda mutlak merci arıyoruz. Bu açıdan bakınca, bu manada bir tanrıyı kabul etmeyen neredeyse hiç kimse yok. Ateistler bu varlığa tapmamayı tercih ediyorlar ve

onun tanrı diye isimlendirilmesinden kaçınıyorlar. Ayrıca ateistler bu varlığın belli sıfatlarına da itiraz ediyorlar. Ama sonuç itibarıyla bu varlığı itiraf ediyorlar. Bunun örneklerine birazdan değineceğiz.

Bu noktada, meseleye kelam alimlerimiz gibi yaklaşmak en makul yol. Kelamcılar Allah'ın (azze ve celle) varlığını ve sıfatlarını ispat için yola çıkarken topyekûn bir tasavvuru paket halinde öne sürüp bir ispat sunmaya çalışmıyorlar. Bilinenlerden bilinmeyenlere giden, adım adım bir yol izleniyor. Öyle ki, ispatladıkları varlığın tanrılığı da, onun bize din, Kur'an ve Peygamber nimetini veren Allah (azze ve celle) olduğu da sonradan anlaşılıyor.

Kelamcılar ontolojik bir araştırmaya başlarlar. Var olan şeyler ya kendileri oluşları itibarıyla zorunlu olarak vardır, ya da kendileri oluşları itibarıyla böyle bir zorunluluk yoktur. Sözelimi bir ağaç, ağaç oluşu itibarıyla var olmak zorunda değildir. "Şurada bir ağaç var mı?" sorusu evet ya da hayır diye cevaplanabilir. Bu ağacın analitik olarak varlık ya da yokluğu gerektirmediğini gösterir. Ama mesela "Ağaç güneş midir?" sorusunun cevabı her zaman hayırdır. Ağaç, ağaç oluşu itibarıyla kesinlikle güneş değildir.

Kelamcılar kendisi olması itibarıyla zorunlu olarak var olan bir varlığın var olması gerektiğini, aksinin aklın öngördüğü bazı ilkelerle çeliştiğini öne sürerler. Daha sonrasında aşama aşama bu zorunlu varlığın özelliklerine yani sıfatlarına ulaşırlar. Bu yazıdaki niyetimiz bu delillerin ayrıntılarına girmek değil. İddia ettiğimiz, öyle ya da böyle ateizm iddia edenlerin de bir zorunlu varlıktan bahsetmeye mecbur kaldıkları. Daha önce de söylediğimiz gibi, onun sıfatları ve uluhiyeti (tanrılığı) konusunda sıkıntıları var.

Neo-ateistlerin genelinin ontolojik sorgulamalara cevapları fizik bilimidir. Onlara göre fizik, bize yeterince cevap sağlar. Sağlamıyorsa bile onunkinden öte cevap yoktur. Meşhur fizikçilerden Stephen Hawking, 2010 yılında yayınlanan "The Grand Design" kitabında "yerçekimi diye bir kanun var olduğu için, evren kendisini yoktan var edebilir ve var edecektir" diyor.² Kitapta yer yer bu tip argümanlarla evreni açıklamak için bir tanrı fikrine ihtiyacımız olmadığı savunuyor.

Diğer bir fizikçi, aynı zamanda meşhur neo-ateistlerden Lawrence Krauss varlığı sorgulamadan önce yokluk kavramıyla oynuyor. Bize söyleyip inanmamızı beklediği şey şu: mutlak yokluk yoktur, yokluk quantum vacuum dediğimiz bir şeydir. Bu halden öte bir yokluktan bahsetmek mantıksızdır. Krauss, bu fikrini "A Universe From Nothing" kitabında ve çeşitli makale ve konuşmalarında tekrar tekrar gündeme getiriyor. Richard Dawkins bu

kitabı Darwin'in "On the Origin of Species" kitabına benzetiyor. Ona göre Darwin'in doğa ötesine dayanan anlayışlara vurduğu darbenin bir benzerini kozmoloji alanında bu kitap gerçekleştiriyor ve klasik "evren nereden geldi?" sorusu ateistler için bir problem olmaktan çıkıyor.

Krauss'a göre her şey açık ve net. Quantum vacuum var ve burada dalgalanmalar oluyor. Bu dalgalanmalar belli şartları karşıladığında evrenler ortaya çıkıyor. Artık tanrı diye bir şeyden bahsetmeye gerek yok.

Şimdi hem Hawking hem Krauss farklı şekillerde nasıl aynı şeyi söylüyorlar bakalım. Hawking, bir şeyin kendi kendini yaratması gibi mantıkla izah edilemeyecek bir iddiayı görmezden gelirsek, bize evrenin yoktan var olduğunu söylüyor. Bunu sağlayan ne? Yerçekimi kanunu. Burada Hawking'e göre yerçekimi kanununun varlığı sorgulanmamalı. Yerçekimi haddizatında zorunlu olarak var. Soru haddizatında zorunlu olarak var olmayan evrenin nasıl var olabileceği sorusu. Peki bu her şeyi 'yaratana', her şeye sebep olan yerçekimi nedir? Söz konusu kitabının sonunda bize şöyle bir tanım veriyor: "Kendisi vesilesiyle kütle sahiplerinin birbirlerini çektiği şey."³

Doğa ötesi, metafizik inançları reddeden bu adam bize göremediğimiz, duyamadığımız, dokunamadığımız bir yerçekimi kanunundan bahsediyor. Bu kanunun kendisi görünmez ama yaptıkları görünüyor. Bundan daha metafizik, daha doğa ötesi ne olabilir? Bütün bu hikâyede yerçekimi kanunu yerine "tanrı" yazsak ne değişir? Tanrı zorunlu olarak vardır. Tanrı varsa evren yoktan var olabilir. Tanrı kendisiyle bu evrende bir şeylerin değiştiğidir.

Görüyoruz ki Hawking'in "üstün varlık" anlamında bir tanrısı var. Yalnızca buna tanrı demekten kaçınıyor. Buna bir ad vermiş: Yerçekimi kanunu. Buna tapınıp tapınmadığı ise meçhul.

Krauss için de durum farklı değil. Onun için de quantum vacuum "üstün varlık". O hep vardı. Onun varlığı sorgulanamaz. Mutlak yokluk yoktur, çünkü quantum vacuum zorunlu olarak vardır. Her şeyin müsebbibi odur. Onu göremesek de, duyamasak da evren ona delalet eder, ona işaret eder ve bize onun varlığını anlatır. (Tabi burada ondaki dalgalanmaların sebebini de sorgulayabiliriz. Bu dalgalanmalar nereden geliyor?)

Biz de deriz ki: Dur, daha fizikle iştigal etmeden bilmen gereken felsefi hakikatler var. Zorunlu bir varlık vardır. Bu varlık her sonradan olan şeyi yoktan var edendir. Ona kesin bilgimiz olmadan isimler takamayız. "Dalgalanmalar" gibi manası ve mahiyeti belirsiz sıfatlarla onu anlayamayız. İnsafla ve dikkatle onun sıfatlarını araştırdığında göreceksin ki bu varlık tektir, cisim de-

ğildir, kimseye benzemez, hep vardı, hep var olacaktır, değişmez, yaratır, bilir.

Hal böyle olunca doğa ötesi konusunda akılcı şüphecilik iddia eden bu adamların iddiaları boş ve gereksiz. Aynı şüphecilğe biz de sahibiz. Hem onları hem bizi bu şüpheciliğin, akıl safi ve berrak tutuldukça, kaçınılmaz olarak götürdüğü yer aynı: tek bir tanrıyı itiraf. Bu yazıda girmedığımız Peygamberlik delilleri ile de yol belli: tek bir tanrı olarak Allah'a iman ve fayda ve zararı ondan beklemek.

ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

İşte budur Allah, Rabbiniz, başka tanrı yok ancak o. Odur her şeyin yaratana, o halde ona kulluk edin, ve odur her şeye karşı dayanılacak vekil. (En'âm/102)

*Boğaziçi Üniversitesi'nde Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünde okudu, Ürdün'de ilmi çevrelerde akli ilimler eğitimi aldı. İbn Haldun Üniversitesi'nde Felsefe yüksek lisansı yapıyor.

[1] Ateistlerin haklarını ve din ile siyasetin mutlak bir şekilde ayrılması gerektiğini savunan bir organizasyon. Bkz: <https://www.atheists.org/about/>

[2] "Because there is a law like gravity, the universe can and will create itself from nothing...", *The Grand Design*, Stephen Hawking and Leonard Mlodinow, Bantam Books, New York, 2010, s. 270.

[3] "It is the means by which objects that have mass attract each other." a.g.e. s. 275.

Yapay Zeka ve İnsan Zekası●

Seda Akbıyık*

IBM Deep Blue yapay zeka sistemi, dünya satranç şampiyonu Kasparov'u 1997 yılında alt ettiğinde, yapay zekanın bu zaferi devrim niteliğinde bir olay olarak addedilmişti.

Bu olaydan tam 20 yıl sonra bu sefer de Google tarafından tasarlanan AlphaGo adlı bir sistem dünya Go şampiyonu Ke Jie'yi mağlup etti. Yapay zekaya mağlup gelmenin insanlarda yarattığı sarsıntıyı anlatmak için fazla söze gerek yok. Ke Jie ve Kasparov'un ifadelerine ve seyircinin yüzündeki şaşkınlığa bakmak fazlasıyla yeterli olacaktır. Peki, yapay zeka gerçekten de insan zekasına ulaştı mı? Bir yapay zeka sisteminin satranç veya Go gibi oyunların duayenlerini alt edebilmesi insandan daha kabiliyetli veya zeki olduğu anlamına gelir mi?

Çevremize şöyle bir baktığımızda ürettiğimiz teknolojilerin bizi uzun süredir alt ettiğini fark etmek zor değil. İnsan hep sahip olduğu kapasiteleri geliştirmek adına teknolojiler üreten bir varlık oldu. Çevremizdeki bütün araçlarda bunun izleri bulunabilir. Bir kova gibi oldukça basit bir araç bile bu amaç için tasarlanmıştır. Bir şeyleri kırmak için bir taştan yararlandığımızda yine insan kapasitesinin oldukça üzerinde bir güce ulaşmış oluyoruz. Bu şekilde ele alındığında bir kova veya bir taş da insanüstü kabiliyet gösteriyor demek mümkündür. Bu karikatür örnekler ve benzer araçlar bir tarafa, AlphaGo veya Deep Blue'ya göre basit de olsa benzer temel prensiplerle çalışan bilgisayar sistemleri insan zekasını daha önce de çok kez alt etmişti. Basit bir hesap makinesi bizim için dakikalar alacak bir işlemi bir saniyede tamamladığında bunu şaşkınlıkla karşılamıyoruz. Cebimizdeki telefonlar hafızamızın sınırlarının oldukça ötesinde bir depolama kapasitesine sahip, ama bunu da artık kanıksamış durumdayız.

Ne var ki basit araçlar ve bilgisayarların gündelik işlerimizi kolaylaştırması yahut bazı alanlarda insanüstü

performans göstermeleri ile satrançta bir yapay zekaya mağlup gelmek arasında iki temel fark var. Birincisi, kullandığımız diğer teknolojiler biz onları belirli bir şekilde kullanmadıkça kendi kendilerine işe yaramıyor. Bütün bu araçları belirli işler için bize yardımcı olmaları amacıyla tasarlıyoruz ve işleyişleri tamamen bizim kontrolümüzde kalıyor. Yapay zekayı farklı kılan şey ise sürekli takibimize ihtiyaç duymaksızın hareket edebilmesi, yani otomatizasyon. İkincisi, mağlubiyet satranç alanında olduğunda bunun bir haber değeri var çünkü satranç oynamak stratejik düşünme ve mantık gibi insan zekasının temel özelliklerine sahip olmayı gerektiriyor. En azından bunun böyle olduğunu düşündüğümüz için bir satranç şampiyonunun bir bilgisayara mağlup olması akıllara "acaba yapay zekâ insan zekasına ulaştı mı" sorusunu getiriyor. Ayrıca, insana özel bazı zihinsel becerileri başka türlerle paylaşmak fikri, birçok insan için huzursuzluk verici.

Yapay zekâ çalışmaları iniş çıkışlarla dolu bir tarihe sahip olsa da son yıllarda gelinmiş olunan nokta hatırı sayılır bir başarı öyküsüne sahip. Özellikle derin öğrenme (deep learning) adı verilen ve büyük yapay sinir ağları (neural network) ile çalışan yapay zeka mekanizmaları çok büyük gelişmelere imza attı. Nesne veya yüz tanıma, dil analiz etme gibi bir yapay zeka için mihenk taşı kabul edilen bazı becerilere sahip sistemler, teknolojinin ve bilgisayarların işlem gücünün hızlanmasıyla, artık kolaylıkla inşa edilebiliyor. Elimizden düşürmediğimiz cep telefonlarından tutun da güvenlik sistemlerine kadar birçok alanda bu derin öğrenme sistemleri ve makine öğrenmesi kullanılıyor. Bugünlerde makine öğrenmesi

ve derin öğrenme sistemleri yoluyla beyin aktivite örüntülerinden bir insanın cinsiyetini veya hangi psikolojik rahatsızlığa sahip olduğunu ayırt edebiliyoruz. Geçtiğimiz aylarda yayınlanan bir çalışmada makine öğrenmesi yoluyla, yalnızca beyin aktivasyon örüntülerine dayanarak, kişilerin zihinlerinden geçen cümlelerin ne olduğunu anlık bir şekilde belirleyebileceğimizi gördük.

Bu sistemlerin 20 yıl önce değil de bugün bu noktaya gelmiş olmalarının temel sebeplerinden biri teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bilgisayarların işlem yapma kapasitelerinde gerçekleşen artış. Bilgisayarların çalışma prensipleri yirmi yıl öncesi ile kıyaslanabilir olsa da önceden binlerce yıl sürebilecek bazı işlemler daha güçlü bilgisayarlar sayesinde artık birkaç günde tamamlanabiliyor. Son yıllardaki bu hızlı ilerlemenin diğer bir sebebi de veri tabanlarındaki gelişmeler olarak göze çarpıyor. Yapay zeka sistemlerinin neredeyse hepsinde kilit bir temel mekanizma mevcut: örüntü tanıma, yani eldeki veri içerisindeki anlamlı istatistiki ilişkileri ortaya çıkarma. Basit bir örnekle açıklayalım. Diyelim ki elinizdeki yapay zeka sisteminin nesneleri tanıyabilmesini ve bir kediye bir köpekten ayırt edebilmesini istiyorsunuz. Bunun için bu yapay zeka sistemini binlerce kedi ve köpek resmi ile eğitiyorsunuz (training). Daha sonra bu sistemin kedileri köpeklerden ayırt etme becerisini başka resimler tanıtarak test ediyorsunuz (testing). Örüntü tanıma sayesinde bu sistem, kedi fotoğraflarının ortak özelliklerini ve onları köpek fotoğraflarından ayrı tutan özellikleri oldukça mahir bir şekilde teşhis edebiliyor. Bu ortaklık ve farklılıklara dayanarak da ona göstereceğiniz diğer resimlerde bir kedi olup olmadığını ayırt edebiliyor. Birçok yapay zeka sistemini birer istatistiksel analiz harikası olarak düşünebiliriz. Birer istatistiksel analiz harikası olması hasebiyle bir yapay zeka satranç gibi zeka gerektirdiğini düşündüğümüz bir oyunda insanı alt edebiliyor çünkü önceden programlanmış olan olası bütün hamlelerin üzerinden teker teker geçip en iyi hamleyi tahmin edebiliyor. Ya da daha önce iki rakibin oynamış olduğu binlerce oyundaki hamleleri analiz edip, işe yarayan ve yaramayan hamleleri ve hangi taktiğin oyunun hangi aşamasında galibiyet getirebileceğini kolaylıkla analiz edebiliyor. Bu sebepten öğrenme setinin kalitesi ve çeşitliliği büyük önem arz ediyor: oyundaki kuralların ve değişkenler arası ilişkilerin ayırt edebilmesi için zengin bir veri setine ihtiyaç var. İnternet ve veri tabanlarının gelişmesiyle öğrenme setlerinin kalitesi ve çeşitliliği de arttığından yapay zekaların istatistik çıkarma ve analiz etme yetenekleri de orantılı bir şekilde arttı. Öyle ki yirmi yıl önce belki hayal bile edemeyeceğimiz bazı işler yapay zekalar için çocuk oyuncağı.

Bütün bu gelişmeler heyecan ve belki bazıları için endişe verici, yapay zekâ gerçekten de ilerleme kat ediyor gibi görünmekte. Öte yandan bir yapay zekâ sistemiyle yüz yüze geldiğimizde aslında ne kadar kırılğan bir yapılarının olduğunu da fark ediyoruz. Örneğin Siri'ye derdimizi anlatmakta hala epey zorlanıyoruz, hele şakadan hiç anlamıyor! Ve evet, yapay zekâ sistemleri sağlanan öğrenme seti doğrultusunda ve programlandığı becerinin sınırları içerisinde insanüstü performans gösterebiliyor olsa da birçok alanda hala insan kapasitesinin oldukça gerisindeler.wvvl Peki, yapay zekanın insan zekasına ulaşmasından kasıt ne ve insan zekasını hayvanlardan ve bilgisayarlardan özel kılan noktalar neler? Dünya üzerindeki en başarılı öğrenme sistemleri insan bebekleri olduğuna göre belki psikoloji çalışmaları bize birtakım tüyolar sağlayabilir.

Gelişimsel psikoloji çalışmaları yirminci yüzyılın ortalarından itibaren basit davranışsal yöntemlerle yeni doğmuş bebeklerden tutun okul öncesi çağıdaki çocuklara kadar minik insanların bilişsel kapasitelerini anlamaya çalışıyor. Örneğin henüz konuşmayı dahi bilmeyen bebeklerin kontrol edebildikleri bazı davranışsal ibareler üzerinden (baktıkları yer ve neye ne kadar baktıkları gibi) görme becerileri, nesne algıları, sosyal ilişkilere dair anladıkları gibi bazıları insana has kabul edilen süreçlerin altyapıları araştırılabilir. Bu araştırmalara göre dünyaya yeni gözlerini açan bir bebek boş bir levhadan ibaret bir zihne sahip değil. Oldukça kısıtlı bir bilgi dağarcığına sahip olsa da onu bir yetişkinin bilişsel kapasitesine taşıyacak olan bazı yapı taşları zihninde halihazırda mevcut. Bu kısıtlı dağarcığa sahip bebek birkaç yıl içerisinde binlerce nesnenin ismini, sorunlarını çözmeyi, sosyal ilişkilerin doğasını, dünya üzerinde yolunu bulmayı, araçlar yapmayı öğrenebiliyor. Ancak bu süreçte birinin kendisini doğrudan eğitmesine ihtiyaç duymuyor. Günümüz yapay zeka sistemlerinin çoğunda sistemler belirli görevler için eğitiliyor ancak bebekler, çevrelerinde olup bitenleri gözlemleyerek dünyaya karşı çıkarımlar yaparak öğreniyor.

Bebekler ve yetişkinler de aynı yapay zeka sistemleri gibi örüntü tanıma ve dış dünyadaki istatistiki düzenliliklerden yararlanma kapasitesine sahip. Ancak bu konuda bilgisayarlar kadar hızlı veya güçlü değiliz. Ne var ki insanı insan kılan kabiliyetler örüntü tanımının çok ötesinde. Biz bu istatistiksel düzenlilikler üzerinden dünyaya dair bir model kuruyor ve açıklamalar getiriyoruz. Her yeni beceri için ayrı ayrı eğitilmemiz gerekmiyor. Genel geçer bir öğrenme mekanizması ve sağduyu üzerinden birçok beceriyi aynı anda ve birbirleriyle ilişkili bir biçimde edinebiliyoruz. Öğrendiğimiz bir beceri-

den edindiğimiz temel kaideleri başka yeni becerilere uygulayabiliyoruz. Örneğin bir kedinin türünü öğrendiğimizde bir köpeğin veya başka bir hayvanın türüne dair de bir fikrimiz oluyor ya da toplama işlemini öğrendiğimizde çıkarım yoluyla çıkarma ve çarpma işlemlerini de kavrayabiliyoruz. Ancak bir bilgisayarı toplama işlemi için programladığımızda çıkarma işlemi için de programlamış olmuyorsunuz. Bu iki beceriyi ayrı ayrı inşa etmeniz gerekiyor. Demek oluyor ki basit bir hesap makinesi toplama-çıkarma işlemlerinde bizi alt edebilse de bu kapasiteleri edinme biçimimiz ve bu görevleri gerçekleştirirken kullandığımız mekanizmalar birbirinden farklı.

Özetle yapay zeka sistemleri temeli örüntü tanımaya dayanan becerilerde insanları geride bırakan bir performans gösterebilse de insan seviyesinin yanına dahi yaklaşamadığımız bazı alanlar hala göze çarpıyor. Facebook AI ekibinin yöneticisi, yapay zeka duayeni Yann Lecun, bu farklılıkları şu şekilde özetliyor: “bazı belirli alanlarda makinalar süper-insan performansına ulaşsa da genel zeka açısından bir farenin zeka seviyesine dahi yaklaşmış değiliz”. Hem bilişsel bilim hem yapay zeka alanlarındaki birçok araştırmacı yapay zekanın insan zekasına ulaşabilmesi için yeni doğan bebeklerde mevcut olan becerilerin gömülü bir şekilde yapay zeka sistemlerine de kurulması gerektiğini ve bebekler gibi öğrenebilecek şekilde tasarlanmaları gerektiğini savunuyor. Yapay zekanın geleceği, belirli görevler için tek tek eğitilen sistemler yerine kendi kendine öğrenen ve gözlem ve keşif yoluyla dış dünyadan bilgi edinebilen sistemlerin geliştirilmesinde yatıyor olabilir.

*Harvard Üniversitesi’nde Psikoloji doktorası yapıyor.

---

[1] Burada bir not düşmekte fayda var: bütün yapay zeka araştırmalarının hedefi insan seviyesinde bir yapay zeka sistemi üretmek değil. Spesifik görevlerde mükemmel performans göstermek üzere tasarlanmış yapay zeka sistemleri başlı başına değerli. Ancak iddia insan zekasına yakın bir sistem üretmek ise, iki sistemi karşılaştırmak ve benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkarmak önem kazanıyor.

Kamusallığın Keyfi Dönüşümü.

Abdullah Eren*

Jürgen Habermas'ın 1962 yılında yayınladığı ve Kamusallığın Yapısal Dönüşümü ismiyle 1997 yılında Türkçeye çevrilen kitabı kamusal alan kavramının yıllarca en çok tartışılan konulardan biri olmasına vesile olmuştu.

Aslında kitap 1989 yılındaki İngilizce çevirisine kadar dünyada o kadar ciddi bir etkiye sahip değildi fakat hem çeviri hem de o dönemde dünyada yaşanan kritik gelişmeler siyasetten medyaya tüm çevreleri bu tartışma alanına çekti. Türkiye'de de doksanlı yılların önemli tartışma konularından olan kamusal alan, başörtüsü ve 'dini sembollerin' görünürlüğü ekseninde daha fazla ön plana çıktı. Artık monotonlaştığı düşünülen bu tartışmalar öbür yandan dinin kamusal alandaki yerine dair önemli detaylara işaret etmekteydi.

Evvela konunun Türkiye'de ele alınma biçimi kamusal alan kavramı açısından hem tanımlayıcı hem de eleştirel yönler içeriyordu. Bürokratik vesayet, medya unsurları ve birtakım aydınlar devletin ve nizam koyucu kaidelelerin kamusal alanla özdeşliğini vurgulayarak dini olanın burada yer alamayacağını tuhaf bir sekülerist yaklaşımla savunmaktaydı. Genel olarak dini olanın, kamusal alan ziyade özel alana ait olduğu tezi varsayılınca başörtüsü yasağı önemli bir göstergeydi ama bunun ötesinde dinin özel alanda olmasından ziyade tümünden kontrol altında tutulması sekülerizm için daha elverişli olacaktı. Çünkü nasıl dini yaşantı sadece özel hayata sıkışıp kalmıyorsa, onu kontrol etmek isteyen bir karşı akım da sadece kamusal alanla sınırlı kalmayıp özel hayata da müdahil olmaya çalışacaktır. Dinin özel alan adı altında korumaya alınmasına da ihtiyacı yoktur. Özel alanda koruma altında olduğu söylenen dini yaşantı, işaret edilen alana sıkışıp orda körelebilir.

Türkiye'deki tartışmaların bir başka yönü de kamusal alanın sekülerist karakterinin ön plana çıkarılma çabasıydı. Bütün varoluşsal meseleleri ile dinin pratik ve bütüncül karakterlerinden sıyrılıp sadece inanca indirgenmesiydi. Herkesin inanç hürriyetine sahip olduğu vurgusu çok ön

plandaydı ama mevzu inancın getirdiği pratiklere gelince tutarsız bir hürriyet anlayışı söz konusuydu. Kamusal alan tartışmaları istenildiği yere çekilebilen bir maymun-cuk gibi işlev görmekteydi. Bu konforlu zihnin çok da vakıf olmadığı kamusal alan kavramı üzerinde keyfi şekilde debelenmesi fikren kısırlığına çare olarak görüp yardıma çağırdığı bir acizlik haliyle açıklanabilir.

Habermas tarafından kast edilen kamusal alan, bilgi kaynaklarına daha rahat erişebilen bireylerin sivil toplum araçları ile katkı sundukları, istişare ettikleri, müştereklerini belirledikleri ve nihayetinde demokratik toplum ve siyaseti oluşturma kapasitesine sahip bir ideal olabilirdi. Güç ilişkilerinin ve modern devlet mekanizmasının yönetim aygıtları, eğitim ve medya gibi araçlarla bireysel alanda dahi nüfuz sahibi olması söz konusuyken kamusal alanı sadece sivil toplum ile sınırlamak yeterli gelmeyecektir. Devletin, iktidarların, ekonominin ve statünün ortak bulunduğu bir zemin gibi olan kamusal alan, aynı zamanda bir mücadele alanıdır.

Bu anlamda kamusal alanın sivil toplum ile sınırlamak, Türkiye'deki yasağcı zihniyetin yaptığı gibi devleti unsurlarını ve siyaset sistemini de birlikte değerlendirmek niyet açısından olmasa da netice olarak haksız sayılamayacak bir davranıştı. Zaten Habermas da üzerine çokça şerhler düşülen ve sivil toplum gibi modern devletten bağımsız bir ortak alanın gerçekten var olduğuna inanacak kadar dar düşünen bir adam değil. Bahsedilen kamusal alan aşağıdan yukarı doğru katılımcı, kapsayıcı ve demokratik bir ülküydü. Aydınlanmanın etkisi ile ortaya çıktığı iddia edilen etken şekilde düşünen, eleştiren, katkı sunan, rasyonel ve bilinç sahibi bireylerin oluşturduğu bir sivil alan ideali rahatlıkla görülebilir. Tabi ki bu naif beklenti Batı Avrupa kapsamında analize dökülmüş ve bu şekilde

ifade edilmiş olsa da ısrarla hikayesi bambaşka olan toplumlara uyarlanma kabızlığı fazlasıyla yaygındır. Batı Avrupa'da bile iktidar biçimlerinin ve güç ilişkilerinin birey ile toplum üzerindeki tahakkümü söz konusuken bir de gelip tepeden inme modernleşme tecrübesinin yaşılmaya çalışıldığı Türkiye bağlamında kamusal alanı salt sivil görmek yersizdir.

Bu sebeple tartışmayı daha özgürlükçü tonlarla kamusal alanın aslında sivil topluma işaret ettiğine, siyaset alanının farklı yerde durduğuna ve güç ilişkilerinden bağımsız olduğuna doğru itmek ideal olarak güzel dursa bile en basit hali ile yetersizdir. Özel hayatımız, aile yapımız, giyim kuşam ve hatta sağlık indekslerimiz herhangi bir dayatmaya maruz kalıyorsa burada itiraz mekanizmasının sadece sosyal alanlara iletilmesi netice itibarıyla zayıf kalacaktır.

Madem ki kamusal alan dönüşmüş ve değişmiştir, madem ki mutlakiyetçi yönetimlerdeki temsili kamusalıktan herkesin temsil edilmesi arzulanan yönetim sistemlerine geçilmektedir, açık ki bireylerin kendi özel alanları ve sivil toplum modern devlet işleyişinden o kadar da özerk değildir, öyleyse sivil topluma ve siyaset sahasına doğru dinamik bir katkı sunmak her kesimin inisiyatifindedir. Dayatmacı bir usulle tepeden topluma ve bireye şekil vermeye nazır modern güç ilişkilerinde, kaçınılmaz olan itiraz hakkını kullanmak ile gerekli olan söylem ve pratiğe yön vermek doğal bir süreç olarak gerçekleşme eğiliminde olur. Bu güç ilişkilerine dini perspektiften gelen itirazlar, dini bilgi sisteminden aldığı referansla yeni söylem ve pratikler geliştirip birey, toplum, siyaset ve devlet nezdinde etkinlik kazanır.

Dindarların yeni karşılaşmalar neticesinde ürettikleri söylem ve pratiklerine karşı çıkışlar ise dayatmanın farklı versiyonları olarak karşımıza çıkar. 'İslam'ın siyasallaştırılması', 'Siyasal İslam', 'Fundamentxxalist İslam' gibi kavramların belirli marjinal tanımlar eşliğinde uydurulması da Müslümanları töhmet altında bırakıp sekülerizm ve din arasında açmazlarda sıkıştırmaya sebebiyet verir.¹ Zaten uzun süredir kendini özne olarak

hissedemeyen Müslümanlar, böylece ciddi bir özgüven kaybına doğru yol alır. Kamusal alanda edilgen kalmak bir tarafa, zaten özerkliği kırılan özel alanına da müdahale imkanı verir. Burada sivil toplumun önemsiz olduğunu, bireylerin işlevsizleştirdiğini, her şeyin idari mekanizmalar tarafından yönlendirdiği gibi neticeler savunulmuyor elbette ama kamusal alan mefhumunu daha bütüncül, topyekun ve tüm etken-edilgen taraflarıyla düşünmemiz gerekir.

Geçmiş, şimdi ve gelecek tasavvuruna birlikte sahip olan İslam geleneğinin adaleti tesis eden bir siyaset düşüncesi sürekli var olagelmıştır. Yeni karşılaşmalar ile birlikte geliştirilmesi ve derinden ele alınması gereken birçok sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel konular ortaya çıkmaya devam etmekte ve edecektir. İslami düşüncenin toplumda, siyasette ve ekonomide istişare sistemini işlevsel kılarak geliştireceği fikir ve aksiyonlar birbirleri alakasız görülmeyp tamamlayıcı parçalar şeklinde düşünülmelidir. Kamusal alan bu bütünlük içinde düşünüldüğünde fikri ve siyasi adımlar koordineli atıldığında sağlam neticeler elde edilebilir. Türkiye'de 2000 sonrası etnik ve temel haklar konusunda siyaset sahasında reformcu adımlar atılabilmesi, 2000 öncesinde İslami çok kültürlülük söyleminin fikren ve siyaseten yeterince olgunlaşmış olmasının eseri idi.² Bu örnekte olduğu gibi toplumsal ve siyasi krizlere çözüm önerileri getirecek bir müspet hürriyet anlayışı mümkün olmakla birlikte, bütüncül bir perspektifte ele alındığında sağlanabilmektedir.

*Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsünde yüksek lisans yapıyor.

[1] <https://www.star.com.tr/acik-gorus/hiristiyanligi-siyasallastiran-batinin-siyasal-islam-sopasi-haber-1425895/>

[2] Aktürk, Ş. (2018). One nation under Allah? Islamic multiculturalism, Muslim nationalism and Turkey's reforms for Kurds, Alevi, and non-Muslims. *Turkish Studies*, 19(4), 523-551.

Fotoğraflar: (1) ve (2) TRT ve AA'dan. (3) J.W. Scott, *The Politics of Veil*

Dijital Siyaset, Siyasi Dijital ve Siyasi Düzen

Mehmet Efe Akengin*

Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, demokrasi ve siyasi söylemin önemli bir ayağı olan toplumsal uzlaşma ve bilgi paylaşımı sürecinin dijital alana taşındığına hep birlikte şahit oluyoruz. Gezi olaylarında sosyal medya üzerinden protestocuların organize olması, Arap Baharı'nda dijital iletişim kanallarının kısa sürede koordinasyonu mümkün kılması, Çin'de Twitter trollerinin devletler tarafından azınlık görüşlerini bastırmak için kullanılması, 15 Temmuz'da Başbakan Erdoğan'ın halka FaceTime ile çağrıda bulunmasıyla halk

mobilizasyonunun başlaması, dijital alanın siyasette belirleyici bir rol oynadığına işaret ediyor.

Dijitalin sosyal medya gibi göz kamaştırıcı yeniliğine kucak açınca, truva atı misali, onunla gelen beklenmedik misafirler de hayatımıza giriyor. Gücün, çıkarın, devletin girmesini istemeyeceğimiz en mahrem alanlar dijital siyaset tarafından kuşatılıyor ve böylece dijital, siyasetin üzerimizdeki kontrolünü artırıyor. Çin'in WhatsApp ve Facebook'u olarak 2011'de ortaya çıkan WeChat, milyonlarca Uygur'un hayatına özgürce konuşabilecekleri bir platform olarak hızla girdi. Çin devleti, zamanla vatandaşların hareketlerini takip etmek için uygulamanın telefonlarda bulundurulmasını zorunlu kıldı. WeChat üzerinden yapılan, İslami selamlaşma gibi 'radikal' içerikli konuşmalar bahane gösterilerek evlere polisler gönderilmeye başlandı. Son beş yılda, dijital alanda başka şekillerde radikal bulunan milyonlarca Uygur eğitim kamplarına gönderildi. WeChat, Foucault'un güç teknolojileri (technologies of power)¹ diye tabir ettiği, siyasi olanın güç alanı oluşturmasını sağlayan, tehdit olarak tanımladığı inanç ve kültürü yok etmek için kullandığı bir araç haline geldi.² Siyasetin sosyal medyada yeni tezahürler kazanması ve hakimiyet alanını geliştirmesi, dijital siyasi dönüşümün henüz ilk perdesi. İlk perdede, dijital aracılığıyla, var olan siyasi düzenlerin, yönetim biçimi, güç, özgürlük ve adalet anlayış ve ideolojilerinin toplumsal kılcallara nüfuz ettiğini görüyoruz. İkinci perdede, her siyasi düzenin farklı tanımladığı ve uyguladığı siyasi anlayış ve ideolojilerin, dijital tarafından yeniden tanımlanacağına şahit olacağız.

Bir sonraki perdeyi beraber hayal edelim: E-devlet telefon uygulamasıyla, yasaların, temsili demokrasi ile milletvekilleri tarafından değil, doğrudan demokrasi ile her gün halk tarafından oylanması neden mümkün olmasın? Her sabah, o gün oylanacak yasa tasarılarının, devletin hakkınızda sahip olduğu bilgiler veya kişisel seçiminiz

doğrultusunda e-devlet onaylı telefonunuzda günün yasa tasarılarının ekranınıza sunulduğunu, çayınızı yudumlarken yasa tasarılarını okuduktan sonra evden çıktığınızı, sokağınızın başındaki çok amaçlı oy kulübesine göz imzanızla girdikten sonra, oyunuzu telefonunuzdan saniyeler içinde güvenle kullandığınızı hayal edin. Akşam eve döndüğünüzde yasa tasarılarının kabul edildiğinin sevinçle bir gün daha iyi bir vatandaş olmanın gururunu yaşarken, komşunuzun mahalle muhtarının değiştirilmesi için başlattığı e-devlet kampanyasının kritik sayıya ulaştığını ve haftaya Salı yeni seçimlerin yapılacağı bildirimini alacaksınız. Dijital belediye uygulamanızdan muhtarın savunmasını takip edip, muhtarınıza anonim sorularınızı yöneltmek için aslını öğrenmeye çalışacaksınız.

Halkın devlet organlarıyla hızlı ve sık etkileşimde ve hükümete hızla müdahil olabileceği bir düzende, hükümetin faaliyet alanı daralacak ve seçimlerde uzmanlıklar önem kazanacak. Kamuda başörtüsüne izin veren yasanın, dijital devlet kanalıyla halk tarafından öne sürülüp günler içerisinde oylanabileceği, kamuoyu desteği olduğu sürece bu yasanın zaten değiştirilemeyeceği bir Türkiye'de, muhafazakar siyaset aynı kalabilir mi? Amerika'da seçimlerin kaderinde belirleyici etkisi olan kürtaj meselesinin seçimlerde konuşulmadığı bir demokraside, Protestanlar ne kadar Cumhuriyetçi kalabilir? Demokratik düzenin daha dinamik ve süratli hale gelmesiyle, popülist eğilimlerin artması ve hız kazanmasıyla demokrasinin uygulanabilirliği sorgulanacak ve doğrudan popülist demokrasi, liberal demokrasiye bir tehdit unsuru olarak görülecek. Mevcut demokratik kurum ve siyasi süreçlerin görece hantal kalmasıyla birlikte, kurumlara olan güven azalacak. Dinamik dijital demokrasi düzeninde, kurum ve süreçlerin bu dinamizme ayak uydurması, sürat ile feraseti, hikmet ile popülizmi dengelemesi gerekecek.

Siyasetin temel değer ve süreçlerinin değişmesi bahsettiğimiz gibi teoride mümkün olsa da, var olan demokra-

tik kurum ve süreçlere alışmış kültür, değer ve yönetim yapımız ile, bu dönüşümler gerçekleşecek mi? Dijital siyasi dönüşüm, toplumsal uzlaşma dinamiklerinin teknoloji ile farklılaşması ve toplumsal ihtiyaçlara daha hızlı cevap verebilen dijital kurumların ortaya çıkmasıyla hız kazanacak. Bugün 280 karakterin siyasi gündem belirlediği bir dünyaya doğmuş vatandaşların, gelecekte yasalar üzerine görüş beyan ettikleri bir platform ile mobilize olarak yeni bir dijital demokrasi kurumunun çıkışına zemin hazırlamaları mümkün.

Taiwan'da hayata geçirilen vwwwwwwTaiwan³ platformu, vatandaşların anket görüşleri doğrultusunda, aynı anda binlerce paydaşın açık tartışma zemininde görüş bildirerek yasama önerilerinde bulunmasını sağlıyor. Halihazırda farklı konularda yasama kararlarında doğrudan rol oynamışlar. Tunus'ta faaliyet gösteren Al Bawsala⁴, ulusal düzeyde verilen siyasi kararların, halk tarafından anlaşılabilir bir şekilde takip edilmesini sağlıyor. Al Bawsala, anayasa yazım sürecinde halkın internet üzerinden doğrudan bilgilendirilmesini sağlayarak, kadın-erkek hakları, bilgiye ulaşım gibi Tunus demokrasisinde çok tartışılan konularda tartışmanın merkezinde yer aldı. Hayatımızda dijital demokratik kurumların henüz yer almıyor olması bizi aldatmasın. Teknolojik dönüşümler doğaları gereği, önce küçük bir azınlık tarafından kabul görüp, gerekli ivmeye ulaştığında beklenmedik bir hızla hayatımızda yer edindi ve edinmeye devam edecek.

Bahsettiğimiz trendlerin ortak özelliği, toplumsal uzlaşma süreçlerinin daha hızlı ve daha çok veri ile gerçekleşiyor olması. Demokratik ulus devlette seçim uygulamalar ilk defa hayata geçirildiğinde, düzenli aralıklarla milyonlarca kişiden sadece bir pusula oy alarak seçim yapmak bile çok masraflı ve uzun bir süreçti. Devletlerin, vatandaşın hayatlarında nelerden hoşlandığı, neler paylaştığı ve hatta kameralardan toplanacak psikolojik analizlerle farklı hadiselerle nasıl tepki verdiği sürekli olarak kayda geçirmesiyle, halkı mutlu edecek pek çok yasamanın yapay zeka sistemleri tarafından otomatik olarak önerildiği veri demokrasisinin ortaya çıkması mümkün olacak. Sosyal bilimlerin nicel, yani veriye dayalı hale gelmesi, veri demokrasisine doğru atılan sadece bir adım.

Henüz nasılnı öngöremediğimiz bu değişimlerle birlikte, dijitaldeki siyasi alanların, reel siyasetin bir uzantısı değil; reel siyasetin, dijital siyasetin bir uzantısı olacağı bir düzleme doğru geçiş yapıyoruz. Dijital, demokrasiye hizmet etmek yerine, demokrasi dijitalin içinde yaşayan bir kavram haline gelecek. Kurumlar, sosyal medya veya web sitesi gibi dijital uzantılara da sahipken; temelleri, değerleri ve eylemi dijital düzlemde tanımlanan, vTaiwan gibi dijital kurumlar ortaya çıkacak, veya var olan kurumlar dijital düzlemde dönüşüm geçirecek.

Siyasi dijitali, tüzük ve yasalar aracılığı ile sadece devletler değil, kod ve algoritmalar aracılığı ile teknoloji firmaları da yönetiyor. Örneğin, serbest konuşma özgürlüğünün sınırlarına, bu özgürlüğün video olarak karşılık bulduğu YouTube karar veriyor.⁵ Eşcinselliği eleştiren söylem içeren ve milyonlar tarafından izlenen bir video

YouTube'dan kaldırılmadığında, YouTube ciddi tepkiler almıştı. Böyle tartışmalı konularda, eşcinselliği eleştiren videoların yayınlanma hakkının, serbest söylem hakkı gözeterek mi, yoksa azınlık hak ve onurunun korunmasına göre mi değerlendirileceğine, politikacı ve uzmanlar değil, YouTube yöneticileri karar veriyor. Algoritmalar sadece dijital adalete nüfuz etmekle kalmıyor, mahkemelerde de hayati rol oynuyor. Amerika'da ceza mahkemelerinde kullanılmaya başlanan algoritmalar, hakimlerin kararlarında doğrudan yönlendirici durumda. Öyle ki, ekseriyetle siyahi suçluların suç verileri üzerinde geliştirilen karar mekanizmaları, ayrımcılık yaptığı için büyük tartışma konusu oldu.⁶

Algoritmik sistemler, sosyal medyada nasıl içerik görmemiz gerektiğinden başlayarak, adalet ve toplumsal faydaya dair sadece siyasi yapıların alanına giren pek çok meselede dijital alanda kanun koyuyor. Karl Marx 19. Yüzyılda 'Felsefeciler dünyayı farklı şekillerde yorumlamakla kaldılar. Halbuki mesele dünyayı değiştirmektir' dediğinde, politik ekonomik düzenin, onu değiştirenlerin elinde olduğunu ifade ediyordu.⁷ Son iki yüzyılda dünyadaki belki de en önemli mesele, endüstrileşme ile başlayan iktisadi ve toplumsal dönüşümlerde devlet, iktisat ve toplum ilişkisi, ve yerel, ulusal ve global ekonomik dengelerin toplumsal hayatı nasıl düzenlediği sorusu olmuştu. 21. yüzyılın en önemli toplumsal meselesi ise, dijitalin toplum, ahlak ve siyaset alanında ne kadar ve nasıl yer alacağı, toplumun, ahlakın ve siyasetin dijitalde nasıl tezahür bulacağı olacak.

Devletler ve şirketler, ulusal ve global düzlemlerde, iç içe dijital siyasi düzenler inşa ederken, bu kaçınılmaz oyunun içinde olduğumuzu görmezden mi geleceğiz, her yeni perdeye seyirci mi kalacağız, bize verilen rolleri olduğu gibi oynayacak mıyız; yoksa yönetime, geleceğin inşasına talip mi olacağız?

*MIT Üniversitesinden mezun olan Akengin, Amerika'da bir start-up'ta çalışıyor.

[1] Daha fazla bilgi için: <https://mitpress.mit.edu/books/technologies-power>

[2] <https://www.wired.com/story/inside-chinas-massive-surveillance-operation/>

[3] <https://info.vtaiwan.tw/>

[4] <https://www.albawsala.com/en/>

[5] <https://www.cnet.com/news/youtube-ceo-apologizes-to-lgbt-community-for-hurtful-decision/>

[6] <https://www.technologyreview.com/s/612775/algorithms-criminal-justice-ai/>

[7] <https://www.goodreads.com/quotes/17310-the-philosophers-have-only-interpreted-the-world-in-various-ways>

Christchurch Saldırısı Özelinde “Yalnız Kurt” Terörü ●

Abdullah Yasir Atalan*
Muhammed Temim Hocaoglu**

Günümüzde sistematik ölümlerle sonuçlanan olaylarda, akla ilk olarak saldırganın somut bir terör örgütü bağlantısının olup olmadığı gelir. Fakat yalnız kurt terörizmi olarak adlandırılan terör biçiminde somut ve hiyerarşik bir örgütsel ağ şart değildir. Tam aksine aranan somut ve hiyerarşik örgütsel ağ yerini soyut, gözle görülemeyen ve serbest (loose) bir fikir ağına bırakmıştır. “Yalnız kurt” terör biçimini kullanan teröristler internet aracılığıyla sosyal medya, forumlar ve bloglar ile düşüncelerini yaymaktadır.

Bir anlamda bağlantısız görünen yalnız kurtlar, aslında birbirlerine esin kaynağı olmayı amaçlayan bir fikir ağının üyeleridirler. Terör eylemini gerçekleştirirken yalnız olsalar da, soyut bir bayrak yarışını temsil ettikleri için aslında yalnız değillerdir. Son yıllarda artan aşırı-sağcı ve faşist görüşler bu yalnız kurt terörünün sıkça ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Terörizmin tanımlanması

Terörizm nedir, ne değildir? Sivilleri hedef alan her saldırı terörizm midir? Her katliam terörizm olarak adlandırılabilir mi? Katil ile terörist arasındaki fark nedir? Bir saldırganın terörist olması için bir terör örgütü üyesi olması gerekli midir? Sivillerin hedef alındığı saldırılar sonrasında bu ve buna benzer sorular gündeme gelmektedir. Bir saldırının terör saldırısı olarak tanımlanıp tanımlanmaması hukuki, ekonomik, siyasi ve sosyal alanda çok farklı etkiler doğurmaktadır. Uluslararası ilişkilerde ‘güvenikleştirme/securitisation’ olarak adlandırılan teoriye¹ göre, siyasetçiler ve karar vericiler bir şeyleri tehdit unsuru olarak tanımlayarak o şey üzerinden siyasi, askeri, ekonomik adımlar atmayı meşrulaştırırlar. Bu teoriye göre tehdit unsurlarının tanımlanmasındaki en önemli mesele kullanılan dil ve algı yönetimidir. Bir şeyleri tanımlarken kullanılan kelimeler o şeylere başka bagajlar yükleyerek onların tehdit olarak algılanıp algılanmamasını belirler. Günümüzde sıkça duyduğumuz terör kelimesi de bunun en başarılı örneklerindendir. Amerika Birleşik Devletleri, 2003’te başlayan *War on Terror*² dönemi boyunca Müslümanları ve Arapları, ‘terörist’ tiplmesi ile bağdaştırarak başarılı bir ‘güvenikleştirme’ örneği ortaya koymaktadır. Geçtiğimiz 15 sene boyunca ABD, Müslüman coğrafyada gerçekleştirdiği operasyonların büyük çoğuna *War on Terror* dönemindeki güvenikleştirme politikaları ekse-

ninde meşruiyet sağlamıştır. Bu bağlamda, son yıllarda Müslümanların gerçekleştirdiği saldırılar rahatlıkla terör olarak tanımlanırken, çok sayıda ölümlerle sonuçlanan fakat Beyaz Irkçısı birinin saldırısı medyada yalnız kurt saldırısı olarak tanımlanarak terör ile bağdaştırılmamaktadır. Bu sebeple yalnız kurt olarak tanımlanan bu saldırılar, insanlara konvansiyonel bir terör örgütü kadar korkunç gelmemektedir. Çünkü bir saldırının terör olarak tanımlanması toplumda korku ve tedirginliği artırırken, yalnız kurt olarak ifade edilen saldırılar böylesi bir tedirginlik yaratmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı, günümüzde terörün tanımını doğru yapmak çok ciddi bir ehemmiyet taşımaktadır.

Her ne kadar terörün ortak bir tanımının olmaması sorun teşkil etse de mevcut tanımlar üzerinden yukarıdaki sorulara cevap üretmemiz mümkündür. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin terörizmle ilgili tasarıları, Amerika Birleşik Devletleri ile Birleşik Krallık’ın kanunları terörizmi üç temel unsur üzerinden tanımlamaktadır.³ (1) Saldırının siyasi, ideolojik, dini, felsefi veya herhangi bir düşünsel motivasyon ve amacının olması, (2) suç olarak kabul edilen şiddet eylemlerini toplumu ve siyasi otoriteyi sindirmek için kullanması ve (3) toplumda korku/dehşet yaratma gibi psikolojik tahrip unsurlarını barındırması. Bu tanımlamaya göre herhangi bir suç eyleminin terörist eylem olması için yukarıda bahsi geçen üç unsurun bir arada yer alması gerekmektedir. Bu tanımlamayı temel alarak terörizm, belirli bir siyasi, dini, felsefi, ideolojik davayı savunanların ideallerine ulaşmak için bilinçli olarak tercih ettiği iletişim kurma aracı olarak görülebilir. Bu tek yönlü iletişimin muhatapları ise saldırıya uğrayan kitle, kamuoyu, halkı korumakla sorumlu olan siyasi otorite ve saldırganların ideolojisine sempati duyanlardır. Teröristler bir saldırı eylemiyle bu dört farklı muhatapla aynı anda iletişime geçerek dört farklı mesaj gönderir-

ler. Şiddete uğrayan kitleye güvende olmadıklarını, siyasi otoriteye vatandaşlarını korumaktan aciz olduğunu, kamuoyuna kaotik bir ortamda yaşadıklarını, sempatizanlarına ise ortak davalarını savunabilecek güçte oldukları mesajını iletmek isterler.

Belirli bir davayı terörizm yöntemiyle savunmayı tercih edenlerin yapılanma ve örgütlenme şekilleri, davalarının türü ile yakından ilgilidir.⁴ Son yıllarda artan yalnız kurt saldırılarının ise terörizminin özellikle faşist ideoloji taşıyan uluslararası ideolojik bir ağın taktiksel tercihi olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu terör biçimi, terörü gerçekleştiren failin taktiksel olarak yalnız hareket ettiği yöntemdir. Bu yöntem herhangi bir örgütlenme veya organizasyona ihtiyaç duymadan, destekçilerin siyasi, ideolojik veya dini bağ kurduğu davayı savunması gerektiğine inanarak tek başlarına terör eylemini gerçekleştirmesi olarak tanımlanabilir. Ayrıca yukarıdaki tanımlardaki 3 unsur da yalnız kurt teröründe mevcuttur. Bu sebeple Christchurch örneğinde de görüldüğü üzere yalnız kurt olarak adlandırılan saldırıların bir terör biçimi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Christchurch saldırısının anatomisi

50 kişinin hayatını kaybettiği Yeni Zelanda'nın Christchurch şehrinde 2 camiye yapılan saldırı son yıllarda sıklaşan yalnız kurt terörünün son örneklerindendir. Brenton Tarrant tarafından gerçekleştirilen saldırının özü itibarıyla "yalnız kurt terörizmi" olduğunu açıklamak için bu saldırının anatomisinin ortaya konması gerekmektedir.

Tarrant'ın saldırısı, yukarıda bahsedilen terör unsurlarının (siyasi motivasyon, şiddet unsuru, psikolojik tahribat) tamamını barındırdığı için tartışmasız bir terör eylemidir. Bugüne kadar açıklanan bilgiler doğrultusunda, Tarrant'ın bu eylemi yalnız başına planladığı ve Tarrant'ın manifestosunda örgütsel bir bağının olmadığını açıklaması, karşımıza çıkan bu terör biçiminin yalnız kurt terörizmi olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Bununla birlikte saldırganın birçok radikal, faşist ve aşırı sağcılarla irtibatla bulunması küresel bir ideoloji ağına bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Christchurch saldırısının terörün ilk unsuru olan ideolojik bir motivasyona sahip olduğu açıktır. Nitekim terörist Tarrant, yayınladığı manifestoda kendisini beyaz ırkın üstünlüğüne inanan (white supremacist), eko-faşist ve etno-milliyetçi birisi olarak tanımlarken, mültecilerin Avrupa'ya göç etmesi ve Avrupalılara göre çok daha fazla doğurganlık oranına sahip olmaları sebebiyle "beyaz ırkın" azınlık haline geleceğine inanmakta ve bundan dolayı da beyaz olmayan kimseleri "işgalci" olarak görmektedir. "İşgalci" olarak tanımladığı "beyaz olmayanları" da açık bir hedef olarak görmektedir.⁵

Christchurch terörünün sorumlusu Brenton Tarrant'ın

ideolojisinin ve fıkırsel altyapısının oluşumunda ilham aldığı kişilerin rolü büyüktür. Tarrant, eyleminin her aşamasında bu esin kaynaklarına sıkça atıf yapmıştır. Bunlardan en önemlileri, 2011'de Norveç'te 77 kişiyi öldüren aşırı sağcı terörist Anders Breivik ve Charleston'da 9 siyahiyi öldüren Dylann Roof'tur. Taktiksel anlamda ilham aldığı bu isimlerin dışında, Tarrant'ın fıkırsel olarak esinlendiği isimlerin başında İngiliz faşist ve Yahudi düşmanı olan Oswald Mosley ve Fransız aşırı-sağcılardan Renaud Camus gelmektedir. Nitekim, kendisi de bir göçmen karşıtı olan Renaud Camus'un Avrupa'da artan aşırı-sağ destekçileri tarafından benimsenen "Büyük Dönüşüm" (The Great Replacement) adlı kitabı ile Tarrant'ın manifestosu aynı isme sahiptir.

Christchurch saldırısını bir terör eylemi olarak tanımlamamızın ikinci nedeni ise saldırganın yaptığı eylemin korku ve dehşet uyandırmak amacıyla şiddet içermesidir. Saldırganın 50 kişiyi hedef alarak toplu katliam yapması, bu katliamı canlı olarak sosyal medya hesabında yayınlaması ve ardıllarına bir manifesto bırakması gibi işaretler açık bir şekilde terör yoluyla yapılmak istenen propagandadır.

Söz konusu saldırının bir terör eylemi olmasının üçüncü nedeni ise, saldırının toplumda ve siyasette kutuplaştırmayı kullanarak psikolojik tahribat yaratmayı ve bir sonraki terör eylemlerine zemin hazırlamayı amaçlamasıdır. Bu doğrultuda, saldırganın terör yoluyla yaptığı propagandanın amacı Yeni Zelanda hükümetinin vatandaşlarını koruyamadığı, ülkede bulunan Müslüman ve göçmenlerin hayatlarının tehlikede olduğu ve ırkçı ideoloji sempatizanlarının benzer eylemleri yapabileceği algısını oluşturmaktır. Nitekim, Tarrant'ın bu amaçlarının belli ölçülerde başarıya ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Saldırganın terör saldırısının genelde Yeni Zelanda, özelde Christchurch gibi suç oranlarının çok düşük olduğu bir yerde gerçekleşebileceğini ortaya koyması, saldırının yarattığı etkiyi çok daha artırmaktadır. Yani, böyle bir saldırının dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşebileceği mesajı verilmektedir. Dahası, eylemin küresel siyasette yarattığı kutuplaşma ortamını saldırı sonrası yapılan açıklamalarda görebilmekteyiz. Aşırı-sağcı söylemlerin siyasetçiler tarafından rahatlıkla dile getirildiği ve bu söylemlerin medyada yer bulabildiği günümüzde, Avustralyalı bağımsız senatör Fraser Anning'in Christchurch saldırısının sorumlularının göçmenler/Müslümanlar olduğunu ifade etmesi, siyasi alanda ortaya çıkan bu karışıklığı gözler önüne sermektedir. Son olarak, terörist Yeni Zelanda'daki katliam ile ileride gerçekleşecek yeni saldırılara ilham olmayı ve zemin hazırlamayı amaçlamıştır. Manifestosunun sonunda "Eğer bunu okuyorsanız, sizler kendi ırkımızı zafere ulaştıracak yeni liderlersiniz, sizler ırkımızın geleceği için savaşacak askerlersiniz." diyen Tarrant, aslında tam olarak bunu amaçlamıştır. Bu doğrultuda ardıllarına sıkça provokatif eylemlerde bulunmasını öğütleyen Tarrant'ın "Parklara bir hafta şeriat çağıran posterler asın, ertesi hafta mülteci

düşmanı posterler asın. Kriz çıkartana kadar her bölgede tekrarlayın” çağrısı provokasyon yoluyla istikrarsızlık yaratma arayışının iyi bir örneğidir.

Yalnız kurt” terörü, geleneksel terörden daha tehlikeli olabilir mi?

Bu soruya cevap vermek her ne kadar kolay olmasa da “yalnız kurt” terörizmi geleneksel terörizmden daha tehlikeli bir hale gelme potansiyeli taşıyor. Bunun en temel sebepleri ise bu terör biçiminin kendine has avantajlarının olması ve bu terör biçimi ile mücadelenin geleneksel terör ile mücadeleye göre daha zor olmasıdır. “Yalnız kurt” olarak hareket eden terörist örgütsel bir hiyerarşiden ve emir-komuta zincirinden bağımsızdır. Terörist saldırı öncesi kimseyle irtibata geçmeye ihtiyaç duymaz, yalnız hareket eder ve belirli bir adresi yoktur. Bütün bunlar saldırı öncesi önleyici istihbarata ulaşımı çok daha zor kılar ve geleneksel istihbarat toplama yöntemlerini⁶ yalnız kurtlarla mücadelede etkisiz kılar.

Öte yandan geleneksel terör örgütleri hakkında elde edilen istihbari bilgiler doğrultusunda bu örgütlerin kapasitelerini, uzun vadede dayanıklılıklarını, verebilecekleri maksimum hasarı, bu hasarın yaratabileceği etkileri ve eyleme geçme olasılıklarını hesaplamak mümkündür. Olası bir müzakere ihtimalinde örgüt liderleriyle iletişime geçilebilir veya karşılıklı ateşkes ilan edilebilir. “Yalnız kurt” terör biçiminde ise yukarıda sayılan faktörlerin hiçbirisi mümkün değildir. Çünkü ortada ne bir muhatap ne bir örgüt şeması ne de potansiyel risk analizi yapmayı sağlayacak bilgi vardır.

Bu yeni terör biçiminin bir diğer avantajı da geleneksel terör örgütlerine mensup olmak için gerekli olan referans, güvenilirlik ve sadakat gibi ölçülerin bu yeni terör biçiminde olmamasıdır. Bundan dolayı dünya üzerindeki herhangi bir bölgeden herhangi bir insanın bu eylem biçimine yönelmesi geleneksel terör örgütlerine göre çok daha kolaydır. Bu durum “yalnız kurt” terörizminin zaman ve mekân aşırı olduğunu gösterir. Yani terörist yıllar önce gerçekleşen başka bir eylemden esinlenerek eylemini düzenlemeye karar verebilmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nin Charleston şehrinde 9 kişiyi öldüren “Beyaz Irkçısı” Dylann Roof, kendisinden kilometrelerce ötede başka bir ülkede yaşayan birisine yıllar sonra esin kaynağı olabilmektedir. Yani bu yöntemde teröristler gerçekleştirdikleri terör eylemleri vasıtasıyla zaman ve mekân aşırı olarak birbirleri ile iletişime geçmektedir. Son olarak, geleneksel terör örgütleri tek bir manifesto ve ideolojiye sahipken bu yeni terör biçiminde her bir terörist kendi manifestosunu yayımlayarak çok daha geniş düşünsel kitleye ulaşma imkanına sahiptir.

Görüldüğü üzere, “yalnız kurt terörizmi” somut bir örgütsel ağ yerine küresel bir ideoloji ağı içerisinde hareket eden ve önlenmesi geleneksel terör biçimlerine göre daha zor olan bir terör stratejisidir. Son yıllarda da bu yöntemin özellikle aşırı sağ destekçileri tarafından tercih edildiği gözlemlenmektedir.

Diğer bir ifade ile, “yalnız kurt” terörü dünyada yaygınlaşan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, mülteci düşmanlığı ve islamofobi gibi nefret söylemlerinden beslenmektedir. Özellikle sosyal medya mecralarında kolaylıkla yayılabilen bu söylemler, siyasetçiler tarafından da kullanılarak bir kutuplaşma ortamı yaratmakta ve Christchurch saldırısı gibi saldırıların meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır. Batı’nın aşırı sağ yükselmesi ve buna bağlı olarak radikalleşmenin önüne geçmekte sorumluluk almaktan kaçınması ortaya çıkabilecek yeni terör saldırılarının habercisidir.

*King’s College Üniversitesi’nde Ortadoğu Çalışmaları alanında yüksek lisansını tamamlayan Atalan, medya sektöründe çalışıyor.

**King’s College Üniversitesi’nde Terörizm ve Savunma Çalışmaları alanında yüksek lisansını tamamlayan Hocaoglu, medya sektöründe çalışıyor.

[1] Güvenlikleştirme teorisi için bkz. Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.;

Daha yakın dönemde ise göçmenlerin/mültecilerin, gittiği ülkelere kaos götüren sıkıntılı figürler olarak lanse edilmeleri de güvenlikleştirme’nin başka bir örneğidir.

[2] 9/11 saldırıları sonrası A.B.D. başkanı George W. Bush’un yaptığı konuşmada dile getirdiği bu kavram ile beraber dünya çapında terörizm ile savaş kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanya kapsamında birçok Müslüman ülke içerisinde A.B.D. saldırıları gerçekleşti.

[3] Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin 1994 yılında yayınlanan 49/60 yasa tasarılarında terörizm tanımı: <https://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm>

[4] Toprak kazanımı elde etmek isteyen “irredentist” ve milliyetçi davaların savunucusu İRA, PKK/PYD, EOKA gibi örgütler ile FARC gibi devrimci Marxist/Leninist örgütler gerilla tipi bir yapılanmayı tercih etmişken, El-Kaide/İŞİD gibi ulus-aşırı dini/ideolojik bir davayı savunanlar “clandestine” olarak bilinen gizli hücre yapılı örgütlenmeleri tercih edebilmektedir

[5] Tarrant’ın terör eylemini gerçekleştirmek için Yeni Zelanda’daki camileri ve müslümanları hedef alması ve manifestosunda geçen “İslam’ın Batılılara yaşattığı 1300 yıllık savaş ve yıkımın intikamını almak istedim” ifadesi mülteci düşmanlığının ötesinde islam/müslüman karşıtı fikirlerinin olduğuna da işaret etmektedir.

[6] Geleneksel terör örgütü yapılanmalarıyla mücadelede, örgütün içerisine casus sızdırılarak veya örgütün zayıf halkalarını devşirerek insan istihbaratı (HUMINT), örgütün iletişim kurduğu araçları takip ederek sinyal istihbaratı (SIGINT), yayınladıkları belge ve bilgilerden açık kaynak istihbaratı (OSINT) kullandıkları silah ve araçları izleyerek teknik istihbaratı (TECHINT), topladıkları alanları belirlemek için coğrafi (GEOINT) veya görsel istihbaratı (IMINT) kullanmak mümkündür.

Helal Turizm

Harun Şencal*

Wael Hallaq'ın da belirttiği gibi, Müslümanlar kendi inşa etmedikleri bir dünyada yaşamak zorundalar.

Eğitim sisteminden tutun da çalışma ve aile hayatına kadar kurumların büyük çoğunluğu kapitalist piyasa sistemi ve bürokratik ulus devlet anlayışına ait olan prensipler tarafından şekilleniyor. Müslümanların bu durum karşısında takındıkları pozisyonlar farklı farklı olsa dahi, genel itibariyle bu dünyaya yabancılaşma veya onunla mücadele etme yerine, onu kabullenme, en iyi durumda ise bir fakihin 'dinen caizdir' fetvasını¹ elde etmiş alternatifler üretme çabası içerisine girdiklerini görüyoruz. Halbuki, içinde bulunduğumuz kurumların arka planında yatan değerleri ve bu kurumların ortaya çıkış sebeplerini analiz etmeden girişilecek her 'caiz alternatif üretimi', bizi sonunda mevcut sistemi yeniden üretme ve hatta daha da güçlendirme noktasına getirmektedir. Modern zamanda bunun en iyi örneği, zannediyorum, İslami finans kuruluşlarıdır. Özü ve üzerine inşa edildiği değerler itibariyle modern bir yapıya sahip olan bu finans kurumları, bünyelerinde istihdam edilen İslam hukukçularının 'yetmez ama evet' düsturuyla verdikleri caizdir fetvaları sayesinde kapitalist piyasa sistemine ait olan ürün ve servislerin (müşterileri de pek ikna edemeyen) İslami alternatifleri üretilmiştir.

Bu yazının amacı İslami finans kurumları veya Helal Turizm gibi üretilmiş olan bu alternatifleri kötülemek değil sadece bunların uzun vadede çözüm olmadığına bilincine varma çabasıdır. Eğer İslam fitrat diniyse, onun prensipleri üzerine inşa edilmiş bir hayat da fitrata en uygun hayat olmalıdır. Bu sebeple, kapitalist sistemin ortaya koyduğu ve Müslümanlar dahil herkeşe dayattığı bu toplumsal yapının alternatiflerini değil, insan fitratına uygun aslına dönebilmemiz lazım. Çün-

kü bu modern hayat içerisinde üretilmiş alternatiflerin nihai çözümler olduğuna inanırsak, İslamın amaçlarına uygun bir hayat sürmek için teorik ve pratik tartışmaları bırakır, elimizdekine razı olmaya başlarız. Ortaya uygulanabilir bir çözüm veya kurum koyamasak dahi, bu bilinci diri tutmak adına bu tür eleştirilerin önemli olduğuna inanıyorum. Bu sebeple amacım, Helal Turizm sektörünün bir analizini yapmak ve Müslümanlar olarak bizim teklifimiz nedir üzerine bir tartışma başlatmaktan ibarettir.

Helal turizm tartışmasına geçmeden önce, çalışma kavramının icadı ve işçinin bir meta haline gelişine konuşmak lazım. Çünkü tatil kavramı bu icadın bir sonucuyken, postmodern zamanlara ait olan 'Helal Turizm' gibi 'İslamileştirme' girişimleri de bir sonraki adımı temsil etmektedir.

Konumuz işçi veya çalışmak kavramı olmadığı için, bu kavramlara sadece kısaca değineceğim.² Karl Polanyi işçi (labour) kavramının ve bunun yanı sıra para (money) ve toprak (land) kavramlarının da kapitalist piyasa sistemiyle beraber ortaya çıkan birer meta olduğunu iddia etmektedir. Bunu yaparken piyasa sistemi öncesindeki toplumsal ilişkileri inceleyerek toplumsal yapının nasıl olduğuna bakar ve bu üç kavramın aslında meta olarak yaratılmadığını, fakat piyasa sistemi sayesinde metalaştırıldığını iddia eder.

Bu iddia çok radikal gibi gelebilir, fakat André Gorz'a ait olan "İktisadi Aklın Eleştirisi" kitabına baktığımızda, yazar çalışma kavramının icadına ve bunun kapitalizm önceki batı toplumlarında bir zorunluluk, istenmeyen bir şey olarak algılandığına dikkat çekiyor. Günümüzde

ise sahip olduğumuz meslek bizi kamusal alanda tanımlayan bir kavrama dönüşüyor. Bu sebeple, mesela, ‘اجير’ (ücret karşılığı tutulan/kiralanan kişi) kelimesinin işçi olarak tercüme edilmesi yanlıştır. Çünkü ‘işçi’ kavramı modern bir kavramdır. Aynı şekilde sıfır işsizlik söylemlerini slogan olarak kullanan İslam iktisadı yaklaşımlarının da hala kapitalist bir söylem içerisinde varlıklarını idame ettirdiklerinin farkında olması gerekiyor. Belki de bizim tartışmamız gereken konu işçi kavramının varlığı olmasıdır. Bu konudaki daha derin bir incelemeyi sizlere ve belki ileriki bir yazıya havale ederken asıl konumuza geri dönelim.

Bu yazının konusu Helal Turizm kavramının ortaya çıkışı ve turizm sektörünün helal bir alternatifinin ortaya konma çabalarının nasıl bir yol izlediği olacak. Marksist literatürün belirttiği üzere, üretim girdileri içerisinde kendisini yeniden yaratabilen tek girdi emektir. Fakat ertesi gün yeniden kullanılabilmesi için, yemek, uyku ve dinlenme gibi araçlarla kendisini yeniden yaratması gerekmektedir. Bu yüzden işçiler 24 saat yerine, daha az bir vakit çalışır (Sanayi devriminin başlarında bu çalışma vakti 18 saati buluyordu). Günümüz servis sektörü ağırlıklı kapitalist sistemine baktığımızda ise, çalışanlara yıl içerisinde daha uzun süreli dinlenme imkânları verilmiş, farklı ülkelere ‘turistik geziler’ yapma olanağı sağlanmıştır.

Son yıllarda yükselen bir sektör olarak Helal Turizm ise, daha ziyade bu tür dinlenme gezilerinin ‘dinen caiz’ olacak şekilde tertip edilmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmış, kadın-erkek ayrı havuz imkânları ve namaz vakitlerine riayet eden gezi programları düzenleyerek ‘kendilerinin yapmadıkları bir dünyada turist olmak isteyen’ Müslümanlara alternatif imkanlar sunmaktadır. Fakat görüleceği üzere, bu sektörün ‘İslami’ kimliği sadece yüzeysel kalmakta, özü itibarıyla kapitalist sistemin daha iyi işlemesine hizmet etmektedir. Kesinlikle yıkıcı bir etkisi olmayan ve zaten bu sebeple kapitalist sistemin kendisine kucak açtığı yeni bir sektör olarak devam etmektedir.

Emek gücünün yeniden yaratılması bağlamında, mekân isimlerinin ideolojiler hakkında ne kadar çok bilgi verdiğinin ve değerden bağımsız olmadıklarının bir örneği dinlenme alanlarıdır. Mesire (yürüme yeri) veya piknik alanı olarak isimlendirilen yerler batı toplumlarında ‘recreational field’ (yeniden yaratma alanı) olarak karşımıza çıkarken bu kelime Türkçe’ye de girmiş bulunmaktadır. Tabi birebir tercüme sorunlu olacağı için sadece kelimeyi latinize etmekle yetinmişiz, ‘rekreasyon alanı’. Daha da ilginç olanı, Ivory Tower (Fildişi Kule) isimli belgeselde

rastladığım ve üniversitelerin öğrenciler/müşteriler için sağladıkları sosyal ortamlar için de benzeri bir ismi kullanıyor olmasıydı: Student Recreation Complex (Öğrenci Yeniden Yaratma Tesisi).

Her ne kadar Turizm sektörü için ‘recreation’ ifadesi kullanılmıyor olsa da amacın ortak olduğunu, üretim sürecine dahil olan işçinin (beyaz veya mavi yaka olması fark etmez) bir senelik yorgunluk neticesinde yıpranan iş gücünü tekrar şarj etmesi olduğunu iddia edebiliriz diye düşünüyorum.

Her ne kadar Vikipedi ‘turizm’ kelimesini tanımlarken:

Turizm sayesinde insanlar hem diğer ülkelerin hem kendi ülkelerinde yaşadıkları bölgenin dışındaki güzelliklerin, hem de geçmişte yaşamış olan insanların bırakmış oldukları kültürel mirasın farkına vararak, gelecek kuşaklara daha yaşanılabilir bir dünya bırakmanın gerekliliğine inanarak hayata farklı açılardan bakabilirler.

şeklinde entelektüel bir amaç sunsa dahi, ortalama bir insanın turizm veya tatil planları iş stresinden uzaklaşıp kafa dinlemek ve belki yeni tecrübeler edinmekten öteye gittiğini düşünmek zor. Özellikle tatil zamanında insanların sahil kenarındaki otellere doluşması ve daha da ilginç kökü Arapça olan ‘tatil’ kelimesinin bir şey yapmamak manasına gelmesi bu iddiamı destekliyor sanırım. Seyahat etmenin anlamını İslami bağlamda araştırdığımızda kapitalist sistemin bir parçası olan turizm kavramının bize ne kadar uzak olduğu daha iyi anlaşılıyor.

İslam Ansiklopedisinin Seyahat bahsinde tasavvufun on erkânından birinin gördüklerinden ders çıkarmak maksadıyla dünyanın çeşitli bölgelerini gezmek olduğu naklediliyor. Kurandaki birçok ayet³ de tasavvufun bu erkânını desteklemektedir. Bu durumda rihle veya seyahat diyebileceğimiz kavramın turizm amaçlı gezi ile ortak noktası A noktasından kalkıp B noktasına gitmek şeklinde bir mekân değişikliği ile sınırlı kalıyor. Biri kapitalist sistemin içerisindeki işçinin emek gücünü tekrar yaratmasını amaçlarken, diğerinde bir ilim tahsili yahut ibret almak gibi manevi amaçlar ön plana çıkartılıyor. Diğer bir deyişle, İslami açıdan bakıldığında, turizm ile uyumlu bir mekân değişikliği amacını bulamıyoruz.

Günümüzde Helal Turizm ile kastedilen daha ziyade ilk olarak zikrettiğim mekân değişikliği sırasında dini vecibelerin yerine getirilmesinin kolaylaştırılması (molarların namaz vakitlerine göre ayarlanması vb.) ve ‘dinen caiz’ olan dinlenme ve rahatlatma aktivitelerinin (kadın-erkek ayrı havuzlar vb.) müşterilere sağlanmasıdır.

Başta da belirttiğim gibi bu tür hizmetleri sunan kurumların yaptığının yanlış olduğunu iddia etmiyorum,

işçilik kurumu var olduğu sürece ve işçilerin kendilerini yeniden yaratmaları gerektiği sürece Helal Turizm bize bir alternatif sunmaktadır. Fakat bizim amacımız semp-tomlarla uğraşmak yerine hastalığı tedavi etmek olmalı. Bu bağlamda Helal Turizmin bize sunduğu imkanlar baş ağrısını geçirmek için ağrı kesici almaya benzetilmektedir, halbuki bu asıl hastalığın varlığını hissetmemize mâni olacak şekilde bizi uyuşturuyor: kapitalist piyasa sistemi üzerine kurulmuş bir toplumda yaşıyor olmak.

Bu yazı bağlamında şunu da zikretmek gerekiyor diye düşünüyorum: ‘dinen caiz’ olma çabasını aşan ve kültürel geziler bağlamında recreation ötesinde bir amaç ile seyahatler düzenleyen girişimler oluyor. Fakat bu girişimlerin taliplileri helal turizmi dönüştürmeyi hedefleyen bilinçli işçilerden oluşan bir kesim mi, yoksa daha ziyade öğrencilerden oluşan ve zaten ilmi veya ibret amaçlı gezileri hedefleyen bir kesim mi araştırmak gerekiyor.

Özetle, burada önemli olan benzer eylemlerin amaç açısından farklılaşmasıyla ilgili. Ferudun Yılmaz Hocanın Heidegger’den naklettiği bir söz sanırım buraya uygun olacaktır. Japon bir öğrencisiyle diyalogunda, öğrencinin Japonyadaki bir sanatçının geleneksel Japon estetiğine önem verdiğinden bahseder. Heidegger ise Japonların estetiği olamaz, o olsa olsa başka bir şeydir. Estetik Batılılara mahsus modern bir şeydir ve içlerindeki boşluğu doldurmak için gelişmiştir, der. Belki biz de bu şekilde ontolojik bir seviyede düşünmemiz gerekmektedir öncelikle. Belki soruyu yanlış soruyor olabiliriz çünkü, “Turizmin helali nasıl olmalıdır?” sorusu yerine, “Müslümanın turizm ile işi olur mu” diye sormalıyız. Belki bazı benzerlikler olabilir ama Müslümanların yaptığı kesinlikle farklı bir şeydir diyebilmeliyiz ki, sunacak bir teklifimiz olabilsin. Tükenen emek güçlerini yeniden yaratmak için değil, ilmi faaliyetler veya ibret almak için seyahat etmeliyiz. Belki daha da temelde, işçi ve çalışma kavramlarını derinlemesine incelemeli ve bize daha uygun olacak bir toplumsal yapı inşasını hedeflemeliyiz. Fakat bütün bu kavramların netice olarak vardığı yer eğitim sistemimiz ve okullaştırma üzerinden nasıl bir kapitalist toplum inşa edildiği ve bunun sürdürüldüğüdür. Bu yüzden ben kısa vadede bir çözüm önerisi olduğuna inanmıyorum. Ivan İllich’in Okulsuz Toplum isimli kitabında zikrettiği üzere ancak sonraki nesil, okulsuzlaştırılmış bir toplumda yetiştirilen bir nesil kapitalizmin fitrata aykırı olan taraflarına karşı kalıcı çözümler üretebilir diye düşünüyorum. Bizim vazifemiz, en azından, bu tartışmaları diri tutmak suretiyle insanların sistemi içselleştirmesine mâni olmak ve yetiştirdiğimiz çocuklarımızı en iyi özel veya devlet okullarına göndermeye ça-

lışmak yerine, özgür düşünebilmelerini sağlayabilmek, yani okulsuz bir ortam oluşturabilmektir.

*Durham Üniversitesi’nde İslam Ekonomisi alanında doktora yaptı. BURA IPE’de eğitim koordinatörlüğü görevini sürdürmekte.

[1]Burada dinen caiz olma vurgusunun sebebi, verilen fetvanın form olarak Şeriata uygunluğuna rağmen (hile-i şeriyye veya istihsanen verilen fetvalar gibi), öz itibariyle kapitalist prensipler üzerine kurulu bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Halbuki kapitalist sistemin dayatması olmasa, fetvanın hem form hem de öz itibariyle (diğer bir deyişle fetvanın üzerine inşa edildiği prensiple itibariyle) İslamın Ahlaki yapısına sahip olması ve onun amaçlarını gözetiyor olması gerekir.

[2] Bu konuda daha fazla bilgi için Karl Polanyinin “Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri” (İletişim Yayıncılık) ve André Gorz’a ait olan “İktisadi Aklın Eleştirisi” (Ayrıntı Yayınları) kitaplarını okumanızı öneririm.

[3] ÂL-İ İMRÂN -137- Muhakkak ki sizden önce birçok olaylar, şeriatler gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin, dolaşın da yalancıların sonunun nasıl olduğunu bir görün.

EL-ANKEBÛT -20- De ki: “Yeryüzünde gezip dolaşın da, ALLÂH ilk baştan nasıl yaratmış bakın. İşte ALLÂH bundan sonra (aynı şekilde) âhiret hayatını da yaratacaktır.” Gerçekten ALLÂH her şeye Kadîr’dir.

ER-RÛM -9- Onlar, yeryüzünde gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş baksınlar? Onlar, kendilerinden daha güçlüydüler. Toprağı sürmüşler ve onu, bunların i’âmâr ettiklerinden daha çok i’âmâr etmişlerdi. Onlara da Peygamberleri delillerle gelmişlerdi. Demek ALLÂH onlara zulmetmiyordu. Fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.

FÂTİR -44- Yeryüzünde gezip bir bakmadılar mı, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş? Hâlbûki onlar, bunlardan daha kuvvetliydi. Ne göklerde ve ne de yerde hiçbir şey ALLÂH’ı âciz bırakamaz. Çünkü o her şeyi bilendir, her şeye Kadîr olandır.

EL-MÛ’MİN -82- Daha yeryüzünde gezip de bir bakmazlar mı? Kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş? Onlar kendilerinden hem daha çok, hem de kuvvetçe ve yeryüzündeki eserlerinin sağlamlığı bakımından daha çetindiler. Öyle iken o kazandıkları şeyler, kendilerini kurtaramadı.

Sahaflardan Süper-marketlere: Okuma Biçimleri ve Kitap Kültüründe Değişim.

Muhammed Bedrettin Toprak *

‘Benim oğlum binâ okur, döner döner yine okur’daki¹ oğul bir yanda ‘hızlı okuma teknikleriyle günde bin sayfa kitap bitirebilen çocuk’ diğer yanda olsun.

İlki belleğin temsilcisi, ikincisi yeniliğin; biri sadrı ön-celeyen, diğeri satırı. İlki iki asır öncenin, ikincisi ise çağımızın ilim tâlibi. İkisi de ilim/bilgi sahibi olmak ister, fakat hem asılları hem usulleri farklılaşmış iki dünya içindedirler. Birkaç asırdır, gaye itibariyle benzeşen bu iki genci usul itibariyle ayırtıran süreçler içindeyiz. Yaşadığımız dönüşümde lafızlar ve olaylar kadar, manalar ve olgular da değişti. Modern dünyayı doğuran süreç-matbaanın da önemli katkısıyla- kitabın, okumanın ve bilme biçimlerinin değiştiği; bilenin sıfatlarının, bilginin mahiyetinin, kaynağının ve metotlarının yeniden ele alındığı zamanlar oldu.

Çok okumak deyince, zihinlerimiz çok sayıda kitap okumanın kastedildiği üzerinde birleşir. Oysa fazla değil, bir iki yüzyıl önce bir ilim tâlibinden ‘çok okumam lazım’ serzenişini duymuş olsaydık, onun anlam dünyasında çok okumaktan farklı bir şey kastettiğini anlamamız gerekecekti. Klasik okuma usulü, belirli sayıda kitabı çokça okuma, bir kısmını da ezberleme şeklindeydi. Modern okuma biçimi ise, mümkün olduğunca çok sayıda kitabı bir defa okuma, bir kısmından haberdar olma (literatür bilme), diğer kısmını ise hızlıca okuyup yenilere yönelme şeklindedir. İlki belirli meselelerde derinleşmeye, ikincisi ise çok meselede genel bilgilere erişmeye; yani derinleşmeye değil genişlemeye yol açacaktı.²

Matbaanın getirdiği değişim bundan ibaret değil elbette. Geleneğimizde, kitap okuma ve yazma, sessiz bir ortamda kahve eşliğinde yürütülen bir faaliyet değildi mesela. Modern okuma sessiz okuma şeklinde iken, klasik okuma sesli okuma biçimindeydi. Sessiz okuma toplumdan soyutlanma, otoriteden ve sosyal bağlardan

kaçış olarak görülürken, sesli okuma tam aksine okuma meclislerinde açıktan okunan ve bir grup tarafından dinlenmesi nedeniyle sosyal ilişkileri geliştirici mahiyet-teydi.³ Klasik kitaplar meclislerde okunmakla kalmaz, müzakereler sonucu notlandırılarak sürekli olarak yeniden üretilirdi. Bu anlamda klasik kitap, yaşayan bir varlık olarak toplumun kalbinde kolektif üretim biçiminde gelişirdi. Toplum tarafından beslenir, ulema tarafından ilim için üretilirdi. Neumann’ın yorumuyla, sesli okuma, metni ezberlemeye ve yenilemeye yönelik faaliyetlerdi.⁴ Klasik okuma faaliyeti, ilmi derinlik ve yeniden üretim vaat ederdi. Kitaplar, geniş kitlelere hitap etmez, açık fakat küçük bir grupta kendilerine alan bulurlardı. Yani bizde bilgiyi ulema üretir, fakat kaynağını örften de beslerdi. Kitap pazarlanmaz, doğal talebi meraklıları tarafından oluşturulurdu.

Günümüze gelindiğinde ise kitaplar, ilmi kaygılardan çok iktisadi kaygılar güdülerek yazılan, bu anlamda markete (geniş kitlelere) sunulmak durumunda olan ürünler halini aldı. Elbette kadim yazı kültüründe de şöhret, itibar ve zenginlik elde etme gayeleri de mevcuttu, fakat açık piyasa içinde ve sadece bu amaçlarla kitap yazmak mümkün değildi. Klasik dünyada eser telif edende aranan ehliyet şartı, modern dünyada kendine yer bulamadı. Kitap, herkes tarafından yazılabilen ve herkesin okuması arzusuyla basılan nitelikte ürünler oluverdi.

Klasik kitaplar hem fiziki olarak hem de içerik olarak ‘kalıcı’ olması için yazılır, buna göre yaprak/cilt/tezhip yapılır, değeri de niteliği kadar içeriği tarafından belirlenirdi. Söz gelimi Mevlana’dan 70 yıl sonra telif edilmiş ve halen Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’nde

mevcut olan Mesnevi nüshası 800 yılı devirmiş durumdadır. Günümüz baskı teknolojisi ise, bir kitaba fiziken en fazla 100-150 yıllık bir yaşam vaat etmektedir; ilmi kıymet ve kalıcılık olarak ise çok daha azını. Zira modern kitap piyasasında kitap, lüks bir mal olmaktan çıkacak, kalıcılık değil tam aksine kalıcı olmamak üzere tasarlanmış ‘ürün’ halini alacaktır. Çünkü modern kitaplar, tüketimin bir unsuru halini aldılar. Kalıcılık ise tüketimin düşmanıydı. Sürekli ve çok sayıda üretim, az sayıda eserin tekraren okunmasını savunamazdı. Bu yüzden derinleşmeyi değil genişlemeyi, ezberi değil yenilemeyi, sabit kalmayı değil yayılmayı ve her noktaya dağıtılmayı esas alacaktır. İlmin tâlipleri değil bilginin müşterileri var artık. Kitapların meclisi değil piyasası.

Epistemik Şiddet, Epistemik Eşitlik, Epistemik Distopya

Umberto Eco’nun tasnifiyle, bir eserde okurun niyeti (intentio lectoris), yazarın niyeti (intentio auctoris) ve metnin niyeti (intentio operis) ayrı ayrı mevcut olup bunlar etkileşim halinde irdelenir.⁵ Ele aldığımız dönüşüm, bu üç niyette de ciddi değişimler getirdi. Hem okurun hem de onunla zaruri etkileşim içinde olan yazarın niyetini değiştirdi. Nitelik, üslup, amaç ve metot başkalaştı. Bilginin üretim ve tüketimindeki değişim, kaçınılmaz olarak bilme biçimlerini ve bilginin mahiyetini de değiştirdi.

Bilginin demokratikleşmesi olarak bilinen süreç, Ortaçağ Avrupası için kilise tekeline olan bilgi üretiminin, matbaanın katkısıyla bu tekelden kurtulmasını anlatır. Matbaanın icadı ve yaygınlaşması, kitapların çok sayıda basılmasını, düşük maliyette ve yüksek hızda yayılmasını kolaylaştırdı. Bilgiyi elinde bulundurma gücü, süreç içerisinde tek bir zümreden alınmış ve geniş kitlelere yaygınlaştırılmıştı. Aydınlanmanın katkısıyla, kaynak itibarıyla sekülerleşen ve demokratikleşen bilgi, zamanla üniversitelerin, sonra da modern devletin bilgi iktidarlarını güçlendiren bir unsur oldu. Bilginin tek elde üretilmesi ve oradan yayılması Ortaçağ Avrupası için önemli bir sorundu ve bu epistemik şiddet, karşı söylemini doğurdu.

Epistemik şiddetten epistemik eşitliğe giden yol, sadece hegemonyayı kırmakla kalmadı, uzmanlık-ehliyet gibi konumları anlamsızlaştırarak neyin gerçek bilgi olduğu ile ilgili soruyu ortadan kaldırdı ve bilginin güvenirliliğini muhtevanın reytingine bağladı. Bunun için de karşımızda “kamuoyu ortalaması” denilebilecek bir enformasyon yığını oluştu.⁶ Bilgi, artık herkesin ulaşabildiği, üretebildiği ve tüketebildiği bir forma geçti,

malumat formuna. Bilgi çağı (information age) olarak anılan bu dönemin asıl tercümesi enformasyon veya malumat çağı olmalıydı. Çünkü bu dönem, külli, düzenli, derli toplu sistemli ilimden; dağınık, sistemsiz ve yüzeysel malumat çağına geçiş dönemi olacaktı. Demokratikleşme ve kitleselleşme, kitabın, okurun ve yazarın yüzeyselleşmesini beraberinde getirdi. Epistemik eşitliğin nimetlerini inkâr etmek elbette doğru olmaz, fakat bilginin metalaşması ve kitap kültürünün piyasalaşması demokratikleşmeye galebe çaldı. Bu da –kitap özelinde– epistemik bir distopyayı gerçeklik zeminine taşıyacaktı.

Yorgunluk Toplumunda Okur Olmak: Anıdalık ve Aşırılığın Gölgesinde⁷

Geldiğimiz noktada bir kültürden çok bir piyasa halini almış olan kitap yazımı ve yayımı, bilgi üretimini nitelikli kılma ve geleceğe aktarma gayelerinden çok, kısa vadede kar motivasyonu ile girilen bir sektör halini almış durumda. Okuyucu yönünden bakınca ise, bilgi edinme sürecinin zorluğundan kaçma, daha az düşünerek ve daha az yorularak entelektüel tatmin elde etme eğiliminden bahsedebiliriz. Üst kültürün gayesi olan bilgi, alt kültürün aracı haline gelmiş durumda.

Alberto Manguel’in ifadeleriyle: ‘Basit ve sıradan olan çekicidir. Bizi işin özünün bellek değil de, yenilik olduğuna inandırarak yediğini kismaya koşullanmış tüketicilere dönüştürmek, düşünsel eylemin saygınlığını yok ederken sığılı ve para hırsını ödüllendirmek, etik ve estetik kavramları salt nesnel kavramlarla değiştirmek için akıl çelici stratejiler üretiliyor. Okumanın dost yavaşlığı ve keyif verici zorluğu yerine anında doyum sağlayan eğlenciler öneriyoruz. Zamana ve mekana kök salmış kitaplıklar yerine anıdalık ve aşırılık gibi tescilli olumsuzlukları olan uçsuz bucaksız ağlar kuruyoruz.’⁸

Türkiye Yayıncılar Birliği’nin hazırladığı Türkiye Kitap Piyasası Raporu’na göre 2018 yılında 410.641.305 adet kitap satışa sunulmuş. Bunların %52’sini zaten okul ve eğitim kitapları oluşturuyor. Toplam sayı içinde kültür kitaplarının sayısı ise geçen yıla oranla düşmüş. Akademik yayınlar ise toplam oran içerisinde %1.09 oranla üretimi en az olan grubu temsil ediyor.⁹ Öğrenci başına düşen akademik kitap sayısı birden az. Bu veriler, içeriği ve niteliği göz ardı etse de piyasa yapısının bir göstergesi. Çabuk erişilen ve kolay tüketilebilen kitaplara rağbet artıyor. Bu türden kitapları almak için kitapçılara kadar gitme zahmetine katlanmanıza da gerek yok, market raflarına kadar gelmiş durumdadır zira.

Ehli tarafından titizlikle yazılmış kitaplar ‘maliyetini

kurtarmaz' haldeler. Bu yüzden yeni yazarlarımız arasında şarkıcılar, sporcular ve sosyal medya fenomenlerini görüyoruz. Popülist yayınevleri de bu zevatın kitaplarını basma konusunda istekliler, bir alimin yıllar alan emeği sonucunda üç beş binden fazla satamayacak kitabı yerine, birkaç haftada yazılabilen ve ayaküstü okunmaya açık milyonluk kitaplar daha cazip elbette.

Ülkemizin en büyük kitap dağıtıcılarından biri olan d&r'da bu hafta 'en çok satanlar' reyonundaki isimlerden üçü şunlardı: Nilgün Bodur, Nejat İşler ve Şeyma Subaşı. Çok okunuyorlar çünkü gerek yazarıyla gerek dağıtımı gerek pazarlanıyor olmaları nedeniyle halk nezdinde çekiciler. Ayrıca okumak/ anlamak için ne bir düşünsel faaliyet ne de zekaya ihtiyaçları var. Bugün olsa, Faust'u 60 yılda tamamlayan Goethe yazdığı o 'karmaşık' şeylerle ve bu yavaşlığıyla kitabını bastırmazdı muhtemelen.

Hayatı kovalamak zorunda kalmamız, düşüncenin esası olan durmayı, tevakkuf etmeyi geride kalmak olarak gösteriyor bize. Çok fazla okunacak şey var ama zamanımız yok! O halde okumayı daha kolay, ehliyet-düşünce gerektirmeyen basitliğe indirgememiz gerekti. Hollywood filmlerinin çekicilik nedenlerine kitapta da ihtiyaç var, yorulmuş olan zihni pasif bir eğlenici olarak avutmak. Zihnen rahatımız kaçsın diye okumuyoruz, bedenlen kaçmış olan rahatımıza zihinsel rahatlatıcılar/ eğlencelere ihtiyacımız var. Beyaz yakalıysak bilgiçlik göstergesi, değilsek varlık iddiası adına hızlıca ve 'çokça' kitap okuyoruz.

Emek ve ilmi birikime ihtiyaç duymaksızın yazılan ve market raflarına kadar gelen kitaplar, yaşam serüvenleriyle kendi kalitelerini, ayıca üreticisi ve tüketicisinin niteliğini yansıtıyor. Hem üretildiği ortam hem de ekonomik kıymeti açısından üst kültüre ait olan klasik kitap dünyası, bugün bayağılık üreten bir alt kültür nesnesi halini almış durumda. İyi kitaplar ile özellikle gençler arasındaki mesafe açılıyor, çünkü onların dünyasına sürekli piyasa kitapları pazarlanıyor. Bunlar bir taraftan eleştiriliyor, diğer taraftan ise büyümeye ve büyütülmeye devam ediyor. Gerçek okuyucular durumdan rahatsız, onların cılız seslerini bastıranlar ise bundan kar eden yazarlar, yayınevleri ve dağıtıcılar. Demokratikleşen bilgi ve liberalleşen piyasa, bu yüzeysel yığılmaya ve nitelik düşmesine müdahale edebilecek konumdan uzak. Belki de zaten bu yüzeysel yığılma, popülist demokrasinin yükselişini mümkün kılıyor.

*Marmara Üniversitesinde İktisat doktorası yapıyor.

[1] Binâ, Medreselerde okutulan temel gramer kitaplarından.

[2] Ducane Cundioglu, Çok Kitap Okuma, Yenişafak Arşivi, Haziran 2004, Erişim Temmuz 2019.

[3] Richard Chartier'den aktaran Tülün Değirmenci, Bir Kitabı Kaç Kişi Okur, Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler, Tarih ve Toplum Yeni Yakl, Sayı 13, Güz 2011.

[4] Christoph Neumann, 'Üç Tarz-I Mütalaa, Yeniçağ Osmanlı Dünyasında Kitap Yazmak ve Okumak', Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Bahar 2005.

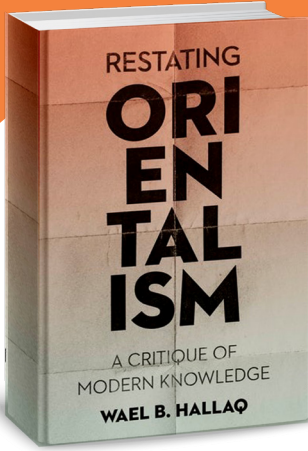
[5] Umberto Eco, Yorum ve Aşırı Yorum, Can Yay.

[6] Nazife Şişman, Matbaadan Blog'a: Bilginin Demokratikleşmesi, Anlayış Dergisi, Erişim Haziran 2019.

[7] Kavramlar Alberto Manguel'e ait, bkz. Okumanın Tarihi, Yapı Kredi Yay., 2018.

[8] Okumanın Tarihi, s.10.

[9] <http://turkyaybir.org.tr/2018-turkiye-kitap-pazari-raporu/>, Erişim Tarihi, 10.07.2019.

Kitap Değerlendirmesi.

Arif Erbil*

Restating Orientalism:
A Critique of Modern Knowledge -Wael B. Hallaq
New York: Columbia University Press, 2018, 392 s.
ISBN: 9780231187626

Şarkiyatçılık'ın veya Oryantalizm'in kökenleri, bir çalışma sahası olarak çok uzun zaman öncesine dayanmaktadır. Bu alan Edward W. Said ile beraber özelde "Yakın Doğu", "Orta Doğu" ve "İslam" çalışmalarında, genelde ise batı dışı dünyada üretilen bilginin değerlendirilmesinde çok önemli bir tartışma noktası haline gelmiştir. On dokuzuncu yüzyıl ve öncesindeki durumu göstermesi açısından ise Redhouse'ın 19. yüzyılın ortalarında hazırlamış olduğu sözlükteki oryantalist tanımı ilgi çekicidir: "elsine-i şarkıyyeye aşına". Bu tanımla, doğu dillerini bilmek ve kültürüne dair çalışmalar yapmak gibi manalar taşısa da, şarkiyatçılık terimi farklı bağlamlarda farklı anlamlar ifade etmiştir. Bunların önemli bir örneği, sömürgecilik döneminde yerel kültürü anlama gayretinde olan sömürgecilerdir. Bu açıdan, Said'in 1978'de yayınlanan ve sonrasında çok tartışılan Şarkiyatçılık kitabı, batının doğuya yaklaşımını farklı yönleriyle ve farklı zaman dilimlerinden örneklerle göstermeye çalıştı. Sonrasında bu esere karşı kaleme alınan eleştirel tarzda kitaplar, kendisini temel alarak yazılan bir nevi devam kitapları ve kitap değerlendirmelerinin sayısı neredeyse sayılamayacak boyutlara ulaşmış olup pek çok açıdan değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Filistinli Arap Hristiyan bir aileden gelmeleri ve Columbia Üniversitesi'nde hoca olmaları gibi ilginç ortak paydaları olan Edward W. Said ve Wael B. Hallaq'ın benzer konular etrafında meydana getirdiği çalışmalar da dikkat çekicidir. Hallaq kitabının önsözünden itibaren Said'in kendi hayatında ve birçok başka insanın hayatında ne kadar önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır. Said'e getirilen eleştirileri giriş bölümünde literatür değerlendirmesi şeklinde özetleyip kendisinin Şarkiyatçılık meselesini ve Said'in bu bağlamdaki gö-

rüşlerini nasıl algıladığını belirtmiştir. Said'le kendisi arasındaki farklılığı ve alakayı göstermek için kullandığı metafora ilginçtir: "Bu kitapta, Said'in gemisini ele geçirip onun uzaktan belli belirsiz görebildiği okyanusları keşfetmek için bu gemiyi yeniden donattığını söyleyebilirim."¹ (Hallaq, 2018, s.8) Görüldüğü gibi Said'den büsbütün bir kopmadan ziyade, Hallaq'ın amacının son yıllarda çıkan eserlerinin ve kasım ayında çıkacak olan "Reforming Modernity: Ethics and the New Human in the Philosophy of Abdurrahman Taha" kitabının da esas konusunu teşkil eden modernite eleştirisi ve özelde modern bilginin eleştirisi kapsamında batının doğu ile olan ilişkisini yeniden değerlendirmek olduğu açıktır.

Hallaq'ın Şarkiyatçılık kitabına yapmış olduğu eleştiriler temel iki başlık altında toplanabilir. Bunların ilki, yazarın Said'in Foucault'nun terimleriyle, "chief enemy" (esas düşman) ile değil "immediate struggle" (anlık sıkıntı) ile uğraşmasını yanlış bulmasıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Hallaq'a göre şarkiyatçılığın temel eleştirisi aydınlanma ve modernitenin temel unsurları olan liberalizm, sekülerlik, hümanizm, insan-merkezcilik, kapitalizm ve modern devlet ile alakalı olmalıydı. Bu anlamda, yazar Said'in çok yüzeysel ve politik kaldığını vurgulamaktadır (Hallaq, 2018, s. 4). Yazarın kendi kitabı üzerine kaleme almış olduğu bir yazıda, bu çalışmasını şu şekilde tanımlamaktadır: "Şarkiyatçılığı tek bir sebep olarak tecrit etmeyi ve günah keçisi ilan etmeyi reddederek, Restating Orientalism eleştirinin kapsamını hukuk, işletme, ekonomi, felsefe, antropoloji ve bilimsel araştırma gibi alanlara genişletmektedir."²

Bir başka temel eleştirisi ise Said'in şarkiyatçılığı zmandan münezzeh bir olgu olarak ele almasıdır. Bu hu-

susu açmak gerekirse, farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanan terim ve olguların tek bir şeymiş gibi değerlendirilmesini Hallaq yanlış bulmaktadır. Bir tarihçi olarak Hallaq, Antik Yunan'dan Aeschylus ile Dante'nin, Dante ile de Bernard Lewis'in doğu algılarının aynı olabileceğine imkan vermemektedir (Hallaq, s.27-28). Bu tarz tarihsel atlamaların doğu-batı arasındaki oransız ilişkinin muğlaklaştıracağını ve gerçek meseleyi örtbas edeceğini düşünmektedir. Modern zamanın ve aydınlanmanın getirmiş olduğu bu farklılığı tekrardan vurgulamaktadır.

Restating Orientalism beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Putting Orientalism in Its Place ismini verdiği ilk bölümünde yazar, Said'in eserinde kullanmak üzere seçmiş olduğu müelliflerin tarihsel aralığı ve kültürel coğrafyasını eleştirmektedir. Hallaq, Said'i Şarkiyatçılık kitabında incelediği isimlerin yanında kullanmış olduğu felsefi teoriler üzerinden de değerlendirmeye tabi tutmuştur. Örneğin, Said'in sıklıkla başvurduğu Foucault'a ait "discursive formation" teorisinin genelde on yedinci yüzyıl sonrası için kullanıldığını ancak Said'in bunu göz ardı ederek Antik Yunan'a kadar uzanan geniş bir zaman dilimi için bu teoriyi kullandığını söylemektedir.

"Knowledge, Power, and Colonial Sovereignty" adlı ikinci bölümünde Wael B. Hallaq bilgi ve güç ilişkisini tekrardan gözden geçirip bu ilişkinin kolonyal bir düzlemde nasıl anlaşılması gerektiğini tartışmaktadır. Burada ele alınan bilginin "modern" bilgi olduğunun altını çizen yazar, modern dünyada güç ve bilginin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Bunu yaparken on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kademeli olarak gelişen yeni doğa-insan tasavvuru, insanın devletin egemenliği altında "vatandaş" olmasının önünü açtığını belirtmektedir. Bu yeni anlayış ve uygulama on dokuzuncu yüzyılda kolonyal projelerle "Doğu"ya da uygulanmıştır. Hallaq bu önermeleri yaptıktan sonra sömürgeciliğin sadece doğrudan değil dolaylı da olabileceğini göstermek adına Cezayir, Hindistan ve Endonezya'nın yanında Osmanlı İmparatorluğu'nu da incelemektedir. Burada dikkat çeken husus, Osmanlı'nın on dokuzuncu yüzyıldan itibaren nasıl modernleşme projeleri altında sömürgeleştiğini iddia etmesidir. Bu argümanı Osmanlı modernleşmesi tartışmaları içerisine dahil olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Üçüncü bölüm, "The Subversive Author", temelde Edward Said'in oryantalistlere karşı toptan reddedici tutumuna karşı Hallaq'ın René Guénon örneği üzerinden Said'in tezine karşı çıktığı bir bölümdür. Burada yazarın temel argümanı; Şarkiyatçılık disiplini içinde yer alan birçok akademisyen tarafından bu disipline Said'in yaptığından çok daha ciddi eleştiriler yapılabilmiş

olmasıdır. Buna dayanarak Hallaq, Said'in Doğu hakkında yazan Batılı araştırmacıları değerlendirmeden eleştirmesini yanlış bulmaktadır. Buna karşı çıkarken Guénon'u "Said'in tezini çürüten sağlam bir şarkiyatçı" (Hallaq, s.22) olarak tanımlamaktadır. "Epistemic Sovereignty and Structural Genocide" adlı dördüncü bölüme ise yazar modern sömürgecilik ile bilgi arasındaki ilişkiyi bilim, felsefe ve ekonomi gibi alanları ele alarak değerlendirmektedir. Bölüm başlığından da anlaşılacağı gibi modern bilginin diğer bilgi ve kültürler üzerinde soykırım gibi bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak "Refashioning Orientalism, Refashioning the Subject" adlı bölümde Hallaq, modern dünyanın insan-merkezli ve materyalist tavrını ve bilgi-güç ilişkisini modern öncesi İslam kültürü ile farklı yönleriyle tekrardan değerlendirmeyi teklif etmektedir.

Wael B. Hallaq The Impossible State (İmkansız Devlet) kitabında yapmış olduğu modernite kritiği, modern öncesi dönemin şeriatine ve fıkına dayanması yönüyle diğer kritiklerden ayrılmaktadır. Bu anlamda, yazar modern ulus devletin tıpkı modern bilgi gibi ahlaki ve İslami olandan uzak ve Avrupa'da üretilip oraya özgü bir fenomen olmasını vurgulamıştır. Böylece günümüzde İslami "modern" devlet arayışının imkansız bir olgu olduğunu iddia etmektedir. Konumuza dönecek olursak, Hallaq'ın Said'e karşı tutumu tamamen bir reddediştense ziyade, Said'in eleştirilerinin ve tespitlerinin daha da derinleştirilmesi ve geniş alanlara yayılmasıdır. Öte yandan, Şarkiyatçılık meselesinin Hallaq'ın kendi amacı -modernite eleştirisi- doğrultusunda hesaplaşılması gereken bir olgu olarak görülmesi gerektiği kanısındayım. Zira, 2013 yılında yayınlanan İmkansız Devlet kitabında bahsini açtığı ve kasım ayında çıkacak olan Reforming Modernity adlı kitabıyla devam edeceği modernite ile karşılaşmasında önemli bir yer tutan Şarkiyatçılık kitabına ve onun etrafında gelişen literatüre bir söz söylememesi düşünülemezdi. Dolayısıyla, Restating Orientalism kitabını kendi hayat projesini inşa ederken kullandığı bir tuğla olarak görmek isabetli olacaktır.

*Boğaziçi Üniversitesi'nde Tarih yüksek lisansı yapıyor.

[1] "... I might say that in this work I hijack Said's ship to reequip it for the exploration of oceans that he could see dimly from afar ..."

[2] Hallaq, Wael B., *Orientalism after Edward Said*, TRT World, <https://www.trtworld.com/opinion/orientalism-after-edward-said-14254>, (Erişilme Tarihi: 30 Haziran 2019)

Mesail.